

1368

HAVAINNOIDUN PERHEVUOROVAIKUTUKSEN JA KOETUN PERHEILMAPIIRIN VÄLISET YHTEYDET

Mari Saarenpää
Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Psykologian laitos
Joulukuu 1998

Havainnoidun perhevuorovaikutuksen ja koetun perheilmapiirin väliset yhteydet

Tekijä: Mari Saarenpää

Ohjaaja: Akatemiaprof. Lea Pulkkinen

Jyväskylän yliopisto

Psykologian laitos

Pro gradu, 35s., 1 liites.

Joulukuu 1998

Tiivistelmä

Tutkimuksessa selvitettiin tutkijan havainnoiman perhevuorovaikutuksen ja perheenjäsenten kokeman perheilmapiirin välisiä yhteyksiä. Tarkoituksena oli tutkia eri informanteilta eri menetelmin saadun tiedon yhdenmukaisuutta. Lisäksi selvitettiin, millaisia ovat tutkijan havainnot perhevuorovaikutuksen eri puolista sekä millaiseksi perheenjäsened arvioivat perheensä ilmapiirin. Tutkimus kuuluu osana vuonna 1997 alkaneeseen Emootioiden ja käyttäytymisen säätely -tutkimusprojektiin. Toiselta perheen vanhemmista on kerätty aikaisemmin tietoa liittyen vuonna 1968 alkaneeseen Lapsesta aikuiseksi -pitkittäistutkimukseen. Tämän tutkimuksen otos (n = 33) koostui nelihenkisistä perheistä, joissa oli kaksi vanhempaa ja kaksi lasta (tyttöjä 33 ja poikia 33) iältään 8 - 14-vuotiaita. Vanhemmat arvioivat perheilmapiiriä Hanssonin (1989) kehittämän adjektiivilistan avulla ja lapset arvioivat sitä asteikossa 1 - 5 kahdeksalla adjektiivilla. Perheen vuorovaikutusta tutkittiin videoimalla perhettä yhteisen keskustelutehtävän aikana ja havainnoimalla sitä jälkeinpäin tutkimusta varten kehitetyllä koodausmenetelmällä. Tulokset osoittivat, että yhteydet eri informanttien ja menetelmien välillä olivat varsin vähäisiä, joten oletus saadun tiedon yhdenmukaisuudesta sai vain osittain tukea. Yhdenmukaisimmin perhettä arvioivat vanhemmat ja lapset, kun taas ristiriitaisimmat yhteydet löytyivät tutkijan havaintojen ja lasten arvioiden väliltä. Perhevuorovaikutushavaintojen mukaan perheet eivät useinkaan toimineet yhdessä, toisten huomioiminen ja tukeminen oli vaihtelevaa samoin kuin tehtävän yhdessä tekeminen. Vuorovaikutus vaihteli tasapainoisen, kilpailevan tai vanhempien määräävän vuorovaikutuksen välillä, ilmapiiri oli pääasiassa myönteinen. Useimmat perheet olivat aikuiskeskeisiä. Äitien mielestä perheilmapiiri oli selvimmin epätasapainoinen ja heikosti hallittu, isien mielestä se ei ollut kovinkaan osallistuva. Lapset arvioivat perheilmapiirin pääasiassa myönteiseksi.

Avainsanat: perhe, vuorovaikutus, perhevuorovaikutus, perheilmapiiri, itsearviointi, havainnointi

1. JOHDANTO

Perheen vuorovaikutusta havainnoimalla saadaan käsitys siitä, miten perheenjäsenet käyttäytyvät ja ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Perheilmapiiriarvioinneilla saadaan puolestaan käsitys siitä, miten kukin heistä kokee perheensä vuorovaikutuksen, ihmissuhteiden luonteen sekä jäsenten emotionaalisen suhtautumisen toisiaan kohtaan (Kettunen & Krats, 1996). Vastakkain ovat siis tutkijan objektiiviset havainnot ja perheenjäsenen subjektiiviset kokemukset perheestä ja sen vuorovaikutuksesta. Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää havainnoidun perhevuurovaikutuksen ja koetun perheilmapiirin välistä yhteyttä.

Luolajan (1978) mukaan perheenjäsenten välisessä vuorovaikutuksessa vanhemmat ja lapset asettavat toisilleen vaatimuksia ja odotuksia ja pyrkivät näiden avulla vaikuttamaan toisiinsa. Heidän toisilleen asettamansa odotukset ja vaatimukset ovat kuitenkin jossain määrin ristiriitaisia, jolloin saavutettu lopputulos edustaa aina jonkinlaista kompromissia perheenjäsenten välillä. Tämän mukaisesti Aunola (1997) määrittelee perhevuurovaikutuksen olevan sitä, paljonko ja millaisia vastakkaisia odotuksia perheenjäsenet esittävät toisilleen, ja missä määrin he tekevät kompromisseja. Näin vuorovaikutuksessa ollessaan perheenjäsenet samalla luovat, ilmaisevat, ylläpitävät ja muuttavat suhteitaan toisiinsa (Vuchinich, Vuchinich & Coughlin, 1992). Perhevuurovaikutus ilmenee sekä sanallisella että sanattomalla tasolla ja se koostuu niin perheen yhteisestä toiminnasta kuin kommunikaatiostakin (Aunola, 1997).

Perheilmapiiri kuvaa perheen sisäisten ihmissuhteiden luonnetta, johon sisältyy jokaisen perheenjäsenen emotionaalisesti sävyttyneet asenteet muita perheenjäseniä kohtaan sekä perheen sisäiset, pysyvät vuorovaikutusmallit (Moos, 1974; Moos & Moos, 1981). Perhevuurovaikutus on siis keskeisessä osassa luomassa tietynlaista perheilmapiiriä. Kullekin perheelle tyypillinen ilmapiiri saadaan selville perheenjäsenen käsityksistä perheensä ihmissuhteiden luonteesta (Moos, 1974). Nämä käsitykset puolestaan vaikuttavat siihen, miten perheenjäsenet itse asiassa käyttäytyvät ja ovat vuorovaikutuksessa keskenään.

Nelihen kisen perheen vuorovaikutusta tarkasteltaessa puhutaan teatrivuorovaikutuksesta, jolloin vuorovaikutusta tapahtuu kahden vanhemman ja kahden lapsen välillä (Kreppner, 1988). Perhevuurovaikutus koostuu tällöin kuudesta erilaisesta vuorovaikutussuhteesta. Tällainen koko perheen vuorovaikutuksen tutkiminen tarjoaa hyvin informatiivista ja monipuolista tietoa perheestä (Cox & Paley, 1997). Koko perheiden vuorovaikutuksen tutkiminen on tähän mennessä keskittynyt lähinnä erilaisiin kliinisiin ryhmiin, mutta myös jonkin verran normaaliväestöön tutkittaessa perheen vuorovaikutuksen erilaisia vaikutuksia nuoren psykososiaaliselle kehitykselle (Allen, Hauser, Bell & O'Connor, 1994; Hauser, Powers & Noam, 1991).

Perheen vuorovaikutus on tärkeä osa lastenkasvatuskäytäntöjä. Perheessä sosialisointi, lapsen kasvaminen ja kiinnittyminen sosiaaliseen maailmaan, tapahtuu juuri vuorovaikutuksen kautta erilaisissa lasten ja vanhempien välisissä vuorovaikutustilanteissa (Laakso, 1993). Pulkkinen (1996) mukaan vanhemmat voivat kasvattaa lastaan joko lapsi- tai aikuiskeskeisesti. Lapsikeskeinen kasvatus tarkoittaa lapsen tarpeet huomioon ottavaa, vanhemman luontaiseen auktoriteettiin pohjautuvaa turvallista ja lämmintä vuorovaikutussuhdetta. Vanhempi on kiinnostunut lapsen mielipiteistä, hän kannustaa ja neuvoo lasta ja keskustelee hänen kanssaan. Lisäksi vanhempi asettaa lapsen kehitystasoon sopivia käyttäytymisodotuksia ja -vaatimuksia. Myös luottavaisen perheilmapiirin on todettu olevan yhteydessä lapsikeskeiseen kasvatukseen (Kettunen & Krats, 1996). Lapsikeskeinen kasvatus vastaa Maccobyn ja Martinin (1983) määrittämää auktoritatiivista kasvatusta. Aikuiskeskeinen kasvatus ei puolestaan ota huomioon lapsen tarpeita, vaan ohjautuu aikuisen mielialoista ja tarpeista käsin (Pulkkinen, 1996). Se sisältää Maccobyn ja Martinin (1983) määrittelemät hemmottelevan, autoritaarisen ja laiminlyövän kasvatuksen. Aikuiskeskeinen kasvatus voisi olla joko aikuisen omasta mukavuudenhalusta aiheutuvaa hemmottelua, määrällisyyttä tai välinpitämättömyyttä. Vanhempi ei välttämättä aseta lapselle minkäänlaisia rajoja tai toisaalta hän voi pakottaa ja rankaista lasta. Vanhempi ei ole kiinnostunut lapsen asioista eikä pyri keskustelemaan hänen kanssaan.

Perheilmapiirin itsearviointia varten Hansson (1989) on kehittänyt adjektiivilistan, joka koostuu 85 adjektiivista. Adjektiivilistaa käyttäen hän on löytänyt tutkimuksessaan neljä perheilmapiirifaktoria: läheisyys, etäisyys, välittömyys/ekspressiivisyys ja kaaosmaisuus. Faktorit kuvaavat perheilmapiirin eri ulottuvuuksia. Hanssonin

adjektiivilistaa käyttäen Kettunen ja Krats (1996) löysivät Hanssonista (1989) poiketen viisi perheilmapiirifaktoria, jotka erosivat myös sisällöllisesti. Faktorit olivat väkinäinen/luonnollinen, tunnekyymä/lämmin, hillitty/rauhaton, luottavainen/epäluuloinen ja ärtyisiä. Tässä tutkimuksessa löydetty faktorirakenne Hanssonin (1989) menetelmää käyttäen oli samankaltainen kuin Kettusen ja Kratsin (1996) tutkimuksessa, vaikka otoskoko oli suurempi.

Vanhempien ja nuorten perheilmapiiriarvioiden on todettu eroavan jonkin verran toisistaan. Kirwilin (1993) tutkimuksessa varhaisnuoret havaitsivat sekä perheensä kiinteyden että jäykkyyden vähäisemmäksi kuin vanhempansa. Samoin Nollerin ja Callanin (1986) tutkimuksessa nuoret arvioivat perhettään vähemmän kiinteäksi ja mukautuvaksi kuin vanhempansa. Lisäksi eri sukupuolet havaitsivat perheidensä ilmapiiriä eri tavalla. Margalitin ja Eysenckin (1990) mukaan nuoret miehet pitivät perheilmapiiriään joka suhteessa enemmän henkilökohtaiseen kasvuun ja menestymiseen rohkaisevana sekä kontrolloivampana kuin nuoret naiset. Hanssonin ja Wirtbergin (1995) tutkimuksessa puolestaan naiset pitivät perheitään vapaammin tunteitaan ilmaisevina, ristiriitaisempina, enemmän älyllisiä ja kulttuurisia arvoja sekä vapaa-aikaa painottavina kuin miehet. Saman perheen ollessa arvioinnin kohteena, äidit pitivät perhettään usein kiinteämpänä (Kirwil, 1993) ja mukautuvaisempana (Noller & Callan, 1986) kuin isät.

Perheenjäsenet arvioivat myös perheensä vuorovaikutusta eri tavoin. Jessop (1981) toteaa, että vanhempien ja lasten välisten arvioiden yhdenmukaisuus perheestä ja sen vuorovaikutuksesta on usein heikko tai korkeintaan keskinkertainen. Hänen mielestään arvioiden väliset erot saattavat johtua siitä, että sosiaalinen suotavuus vaikuttaa herkemmin vanhempiin kuin lapsiin. Hyvän kuvan luominen perheestä ulospäin on vanhemmille tärkeämpää kuin lapsille. Vanhemmat arvioivat perheensä läheisemmäksi ja vuorovaikutukseltaan avoimemmaksi ja ristiriidattommaksi kuin lapset (Callan & Noller, 1986). Nollerin ja Callanin (1988) mukaan vanhemmilla on taipumus yliarvioida vuorovaikutuksen myönteisyyttä, kun taas lapset yliarvioivat vuorovaikutuksen kielteisiä puolia. Äitien ja isien arviot puolestaan ovat usein lähempänä toisiaan (Callan & Noller, 1986).

Perheen tutkimisessa käytettyjä menetelmiä voidaan jaotella sen mukaan, keneltä tietoa saadaan sekä millaista kerätty tieto on laadultaan (Olson, 1985). Tietoa

voidaan saada joko perheen sisältä, itse perheenjäseniltä, jolloin kyseessä on ns. insider-näkökulma tai perheen ulkopuolelta, ulkopuoliselta arvioitsijalta, jolloin kyseessä on ns. outsider-näkökulma. Perheestä kerätty tieto voi olla luonteeltaan joko subjektiivista tai objektiivista. Subjektiivinen tieto koostuu raporttoijan tunteista, asenteista ja käsityksistä, objektiivinen tieto puolestaan koostuu havaitun käyttäytymisen arvioinnista ja mittaamisesta. Olsonin (1985) mukaan itsearviointimenetelmät antavat tietoa perheenjäsenten subjektiivisista kokemuksista, kun taas hieman objektiivisempaa tietoa saadaan behavioraalisten itsearviointien kautta, jossa esim. perheenjäsen arvioi itse omaa käyttäytymistään. Ulkopuolinen arvio perheen toiminnasta saadaan joko subjektiivisesti, havainnoijan itsensä arvioimana tai käyttämällä valmista arviointiasteikkoa, jolloin tieto on objektiivisempaa.

Perheenjäsenen omista kokemuksista tietoa antava itsearviointi ja perheen konkreetista, havaitusta käyttäytymisestä tietoa antava ulkopuolisen arvio edustavat vastakkaisia metodisia näkökulmia (Oliveri & Reiss, 1984; Olson, 1985). Itsearvioinnissa jokainen perheenjäsen reagoi erillisenä yksilönä, jolloin käsitys perheestä muodostuu yksilöllisten perheenjäsenten keskimääräisestä arviosta (Oliveri & Reiss, 1984). Ulkopuolisessa havainnoinnissa koko perhettä havainnoidaan yhteisen tehtävän aikana, jolloin reagointi tapahtuu ryhmänä ja käsitys perheestä muodostuu perheenjäsenten keskimääräisestä käyttäytymisestä vuorovaikutustilanteessa. Olsonin ja Reissin (1984) mukaan itsearvioinneissa tutkija paljastaa väitteiden sanamuodolla melko paljon tutkimuksen päämääriä, kun taas perhetehtävässä perheenjäsenillä on vähemmän tietoa siitä, mitä heidän käyttäytymistään arvioidaan. Itsearvioinnissa yksilö voi myös itse päättää minkä verran on valmis paljastamaan käsityksistään tutkijalle. Perhetehtävässä tulkinta tilanteesta tehdään ryhmänä eikä yksilöllisillä päätöksillä siitä, paljonko on valmis paljastamaan käyttäytymistään tutkijalle, ole niinkään merkitystä. Lisäksi itsearvioinnit ja havainnointimenetelmät perustuvat erilaiselle tutkijan ja tutkittavan väliselle suhteelle (Sigafos & Reiss, 1985; Sigafos, Reiss, Rich & Douglas, 1985). Itsearvioinnissa tutkijan ja tutkittavan välinen tilanne on suhteellisen yksityinen, kun taas havainnoidussa perhetehtävässä kaikki perheenjäsenet ovat mukana varsin julkisessa, avoimessa tilanteessa (Sigafos ym., 1985). Koko perheen tehtävässä korostuvat perheen ominaisuudet ryhmänä ja lisäksi tilanteen outous ja epäselvyys luovat etäisyyt-

tä perheen ja tutkijan välille. Perhevuorovaikutusta tutkittaessa pyritään subjektiivista ja objektiivista näkökulmaa yhdistämään yhä enemmän (Comunian, 1996; Surra & Ridley, 1991). Eri näkökulmien kautta saadaan monipuolisempaa tietoa perheestä ja perheenjäsenten välisistä suhteista (Comunian, 1996; Hannum & Mayer, 1984; Sigafos ym., 1985), jolloin syntyy myös paljon ymmärrettävämpi kuva koko perheen toiminnasta (Stevenson-Hinde & Akister, 1995).

Suurin osa tutkimuksista on löytänyt vain vähän tai ei ollenkaan yhteyttä menetelmien välillä. Se, mitä ihmiset raportoivat tekevänsä ja mitä he todellisuudessa tekevät eivät useastikaan korreloi kovin voimakkaasti keskenään (Hannum & Mayer, 1984; Olson, 1985). Sullaway ja Christensen (1983) toteavat itsearviointeja ja havainnoiteja vertailevassa katsauksessaan, että yhteys menetelmien välillä on parhaimmillaan keskinkertainen. Noller ja Callan (1988) löysivät vain vähän merkitseviä yhteyksiä perheenjäsenten vuorovaikutusarvioiden ja havainnoijan vuorovaikutushavaintojen välillä. Ainoat merkitsevät yhteydet löytyivät arvioitaessa sekä äidin että isän osallistumisesta ja dominoivuutta vuorovaikutuksessa sekä äidin ystävällisyyttä. Perheen ilmapiirin ja vuorovaikutuksen välistä yhteyttä tutkineet Oliveri ja Reiss (1984) eivät löytäneet yhteyttä perheenjäsenten arvioiden ja tutkijan havaintojen välillä ja totesivat sen johtuvan mm. mittauksen kohteena olevien käsitteiden eroista eri menetelmien välillä. Sigafos ym. (1985) pyrkivät kiinnittämään enemmän huomiota itsearviointi- ja havainnointimenetelmän käsitteelliseen yhdenmukaisuuteen, mutta eivät siitäkään huolimatta löytäneet merkitseviä yhteyksiä menetelmien välillä. Myös Hannumin ja Mayerin (1984) tutkimuksessa kokonaisuudessaan yhteys perheilmapiiriarvioiden ja vuorovaikutushavainnointien välillä oli heikko.

Tieto perheenjäsenten välisistä suhteista ei havainnoijan ja perheenjäsenten välillä ole useinkaan kovin yhdenmukaista (Olson, 1985; Surra & Ridley, 1991). Surran ja Ridleyyn (1991) mukaan havainnoija arvioi vuorovaikutustilanteet usein kielteisemmäksi kuin perheenjäsen. Näkökulmien väliset erot voivat johtua siitä, että ulkopuolisen suora havainnointi jättää huomiotta perheenjäsenten välisen vuorovaikutuksen subjektiivisen merkityksen toisilleen ja keskittyy vain normatiiviseen merkitykseen (Montgomery, 1988). Perheenjäsenten käyttäytymiseen saattaa vaikuttaa myös sosiaalinen suotavuus (Sullaway & Christensen, 1983), jolloin perheenjäsenillä on pyrkimys

nähdä oma ja muiden perheenjäsenten käyttäytyminen todellisuutta myönteisemmässä valossa (Surra & Ridley, 1991). Havainnoijan havaintoja puolestaan saattavat ohjata hänelle valmiiksi muodostuneet käsitykset tietyyppisestä vuorovaikutuksesta, esim. käsitys lämpimästä/kylmästä vuorovaikutuksesta (Surra & Ridley, 1991). Havainnoija myös usein suhteuttaa havaintojaan aikaisempiin näkemiinsä vuorovaikutushavaintoihin.

Muutamissa tutkimuksissa menetelmien välistä yhteyttä on kuitenkin löytenyt. Kochanska, Kuczynski ja Radke-Yarrow (1989) löysivät merkitsevää yhteyttä äidin itsensä arvioimien ja tutkijan havainnoimien lastenkasvatuskäytäntöjen välillä. Äidin arvioidessa kasvatuskäytäntöjään autoritaarisiksi ja rajoittaviksi, tutkija havainnoi äidin käyttävän enimmäkseen suoria käskyjä ja rajoittavia strategioita vuorovaikutuksessa lapsensa kanssa. Samoin äidin arvioidessa kasvatuskäytäntöjään auktoritatiivisiksi ja demokraattisiksi, tutkija havainnoi äidin käyttävän epäsuoria ehdotuksia sekä myönteisiä kontrollimuotoja. Stevenson-Hinden ja Akisterin (1995) tutkimuksessa löytyi erittäin merkitseviä yhteyksiä tutkijan havainnoidessa ja vanhempien arvioidessa perheen ongelmanratkaisua, kommunikaatiota, rooleja, toisten huomioon ottamista sekä yleistä toimintaa. Sekä tutkija että vanhemmat arvioivat perhettä samoilla muuttujilla. Myös Comunian (1996) löysi yhteyden perheenjäsenten ja havainnoijan perheen kiinteyttä ja mukautuvuutta kartoittavien arvioiden välillä. Sleen (1996) tutkimuksessa äitien arviot kontrolloidusta perheilmapiiristä olivat yhteydessä tutkijan havaintoihin äidistä kontrolloivana, johtavana ja käskevänä vuorovaikutustilanteessa lapsensa kanssa. Hansson ja Cederblad (1989) vertailivat kahta perheilmapiirin arviointimenetelmää, joista yksi oli Hanssonin adjektiivilista, ja kahta perhevuorovaikutuksen havainnointimenetelmää toisiinsa. Itsearviointit korreloivat enimmäkseen positiivisesti ja merkitsevästi havainnointimenetelmien kanssa. Perheenjäsenten arvioima perheilmapiirin läheisyys ja kaaos olivat yhteydessä tutkijan havainnoimaan perheen jäykkyyteen/joustavuuteen, perheen vuorovaikutustyyliin sekä perheen mukautuvaisuuteen ja hierarkisuuteen.

Tutkimuksen päätavoitteena oli selvittää havainnoidun perhevuorovaikutuksen ja koetun perheilmapiirin välisiä yhteyksiä. Tietoa perheestä saatiin eri informanteilta (tutkija, vanhemmat ja lapset) erityyppisin menetelmin (havainnointi ja kyselyt). Aluksi

selvitettiin, millaisia ovat tutkijan havainnot perheen yhteistoiminnan rakentumisesta, tunne- ja tehtäväsuuntautuneesta toimintatavasta, vuorovaikutustyylistä, vuorovaikutusilmapiiristä ja aikuis-lapsikeskeisyydestä sekä millaiseksi perheenjäsenet arvioivat perheensä ilmapiirin. Tämän jälkeen selvitettiin vanhempien ja lasten perheilmapiiriarvioiden ja tutkijan perhevuo-rovaikutushavaintojen välisiä yhteyksiä. Tarkoituksena oli vertailla eri informanteilta ja erityyppisillä menetelmillä saatua tietoa ja tutkia, kuinka yhdenmukaista tietoa ne perheestä tuottavat. Aikaisempien tutkimusten mukaan oletettiin, että vaikka perheenjäsenet eivät arvioi perhettään kovin yhdenmukaisesti (Callan & Noller, 1986; Jessop, 1981; Kirwill, 1993; Noller & Callan, 1986; 1988), kuten eivät tutkija ja perheenjäsenenkään (Hannum & Mayer, 1984; Noller & Callan, 1988; Oliveri & Reiss, 1984; Olson, 1985; Sigafos ym., 1985; Surra & Ridley, 1991), niin eri informanteilta ja eri menetelmillä saadaan yhdenmukaista tietoa perheestä (Comunian, 1996; Hansson & Cederblad, 1989; Kochanska ym., 1989; Slee, 1996; Stevenson-Hinde & Akister, 1995).

2. MENETELMÄ

2.1. Tutkimuksen osanottajat

Tutkimus kuuluu osana akatemiaprofessori Lea Pulkkisen johtamaan Emootioiden ja käyttäytymisen säätely -tutkimusprojektiin, jonka aineisto on kerätty Jyväskylässä vuoden 1997 aikana. Tutkimukseen osallistui yhteensä 77 perhettä. Toiselta perheen vanhemmista on kerätty tietoa Lapsesta aikuiseksi -pitkittäistutkimuksessa, joka käynnistyi vuonna 1968 vanhemman ollessa tuolloin 8 - 9-vuotias. Tämän ns. indeksivanhemman lisäksi tutkimukseen osallistui 8 - 12-vuotias indeksilapsi sekä jos mahdollista, indeksilapsen kouluikäinen sisarus (ei-indeksilapsi) ja indeksivanhemman puoliso (ei-indeksivanhempi). Indeksilapsen tuli olla myös mahdollisuuksien mukaan samaa sukupuolta kuin indeksivanhempansa. Lasten iät vaihtelivat tutkimushetkellä 8 - 14-vuotiaisiin. Tutkimukseen osallistuvat perheet olivat kooltaan erilaisia. 33 perheessä tutkimukseen osallistuneita perheenjäseniä oli neljä, kaksi vanhempaa ja kaksi lasta. Samoin 33 perheessä tutkimukseen osallistui kolme perheenjäsentä; 26 perheessä

vanhemmat ja lapsi, 7 perheessä vanhempi ja kaksi lasta. 11 perheessä tutkimukseen osallistuneita perheenjäseniä oli kaksi, vanhempi ja lapsi. Vanhempia osallistui yhteensä 136, joista 63 oli miehiä ja 73 oli naisia. Lapsia osallistui yhteensä 117, joista 57 oli tyttöjä ja 60 oli poikia.

Tämän tutkimuksen otos koostui neljän perheenjäsenen perheistä, joita oli yhteensä 33. Lapsista tyttöjä oli 33 ja poikia oli 33. Perheille sovittiin kaksi tutkimuskertaa Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen laboratoriotiloihin, joista ensimmäisessä oli mukana koko perhe ja toisessa pelkästään indeksilapsi. Ensimmäisellä tutkimuskerralla vanhemmat osallistuivat puolistrukturoituun haastatteluun, joka koski heidän elämäntilannettaan sekä täyttivät kyselylomakkeita. Tällöin kaikki ei-indeksivanhemmat vastasivat myös perheilmapiirikyselyyn. Kaikki indeksivanhemmat olivat vastanneet samaan perheilmapiirikyselyyn Lapsesta aikuiseksi -pitkittäistutkimuksen yhteydessä vuonna 1995 ollessaan 36-vuotiaita. 39 lasta vastasi heille tarkoitettuun perheilmapiirikyselyyn tutkimuskerroilla. 27 lapselle perheilmapiirikysely lähetettiin jälkeinpäin kotiin postitse. Kyselyn palauttaneita oli 26.

Ensimmäisellä tutkimuskerralla vanhemmat ja lapset osallistuivat myös yhteisiin tehtäviin, jotka videoitiin tarkoituksena tutkia heidän vuorovaikutustaan. Koko perheen vuorovaikutusta havainnoitiin yhteisen keskustelutehtävän aikana. Ensimmäinen tutkimuskerta kesti taukoineen noin neljä tuntia.

2.2. Tutkimusmenetelmät

Perheen yhteinen tehtävä. Perhevuorovaikutusta tutkittiin videoimalla koko perhettä yhteisen keskustelutehtävän aikana. Perheille oli ilmoitettu etukäteen, että joitain tehtäviä tullaan videoimaan. Videokamerat oli sijoitettu tutkimuhuoneessa oleviin peilikaappeihin. Tehtävänä käytettiin muokattua versiota Kohlbergin (Colby & Kohlberg, 1987) moraalidilemmasta numero kaksi ja siihen liittyviä kysymyksiä. Moraalidilemmatehtävä oli haasteellinen perheen yhteistoiminnan kannalta, koska sen tarkoituksena oli herättää keskustelua eri mieltä olevien perheenjäsenten kesken ja perhe joutui käyttämään vaativia vuorovaikutuksen ja vaikuttamisen keinoja (Grotevant & Carlson, 1987). Moraalidilemmaa ja siihen liittyviä kysymyksiä muokattiin suoma-

laiseen kulttuuriin sekä 8 - 12-vuotiaitten lasten perheille sopiviksi. Moraalidilemma-tarinan sukupuoli määräytyi indeksilapsen mukaan. Tarina oli seuraavanlainen:

Laura/Pekka on 12-vuotias tyttö/poika. Hän on kuullut, että kaupunkiin on tulossa kuuluisa rockyhtye konsertoimaan, ja hän haluaisi mennä konserttiin. Lauran/Pekan äiti ei kuitenkaan anna Lauralle /Pekalle lupaa mennä konserttiin, koska hänen mielestään Laura/Pekka on liian nuori. Laura/Pekka on pettynyt, koska hänen kaverinsa ovat saaneet luvan mennä konserttiin. Laura/Pekka päättää mennä konserttiin ja onnistuu hankkimaan konserttilippuun tarvittavat rahat säästämällä ne viikkorahoista. Lauantaina hän kertoo äidilleen, että aikoo viettää päivän kavereidensa kanssa, mutta meneekin heidän kanssaan konserttiin. Viikko kuluu eikä Laura/Pekka kerro asiasta äidilleen. Sitten Laura/Pekka kertoo vanhemmalle siskolleen/veljelleen Hannalle/Juhalle, että oli ollut konserissa ja salannut asian äidiltään. Nyt Hanna/Juha miettii, pitäisikö hänen kertoa äidille, mitä Laura/Pekka teki.

Tehtävän ideana oli se, että perheenjäsenten piti keskustella ja päästä yhteisymmärrykseen moraalidilemmaan liittyvistä kysymyksistä. Näitä olivat mm. Pitäisikö Hannan/Juhan kertoa äidille, mitä Laura/Pekka teki, vai salata asia? Miksi? /Miksi ei?; Jos Hanna/Juha kertoo asiasta äidille, tekeekö se hänestä paremman tyttären? Miksi? /Miksi ei?; Onko sillä merkitystä, että Laura/Pekka säästi rahat itse? Miksi? /Miksi ei?; Mikä on tärkein asia, mistä äidin pitäisi olla huolissaan hänen ja Lauran/Pekan välisessä suhteessa? Kaiken kaikkiaan kysymyksiä oli yhdeksän. Tehtävän suorittaminen tapahtui siten, että koko perhe istui yhdessä huoneessa pöydän ääressä ja aluksi kokeenjohtaja luki heille tarinan. Seuraavaksi kokeenjohtaja selvitti perheelle, että heidän tuli keskustella kysymyksistä yhdessä ja pyrkiä löytämään vastaukset niihin keskustelun perusteella 15 minuutin kuluessa. Tämän jälkeen kokeenjohtaja poistui huoneesta ja seurasi tilannetta viereisestä huoneesta television välityksellä. Kokeenjohtaja palasi huoneeseen, kun perhe oli saanut vastattua kysymyksiin tai viimeistään 15 minuutin kuluttua.

Perhevuorovaikutuksen havainnointi. Perhevuorovaikutusta havainnoitiin jälkepäin videonauhalla tätä tutkimusta varten kehitetyllä havainnointimenetelmällä. Havainnointimenetelmä sisälsi kolme koodauslomaketta; koko perheen, vanhemman ja lapsen koodauslomakkeet. Havainnoitavat asiat pyrittiin kuvaamaan mahdollisimman tarkasti niin, että havainnot perustuisivat mahdollisimman vähän havainnoijan omille tulkinnoille. Koko perheen vuorovaikutuksesta havainnoitavat asiat ja niiden tarkemat kuvaukset esitetään jäljempänä muuttujakohdassa taulukossa 1 (ks. s.11).

Havainnointia varten koulutettiin kolme havainnoitsijaa. Varsinainen havainnointi tapahtui siten, että yksi havainnoitsijoista havainnoi erikseen kummankin vanhemman vuorovaikutusta, toinen erikseen kummankin lapsen vuorovaikutusta ja kolmas koko perheen vuorovaikutusta. Perheen tehtävän tekemiseen käyttämä kokonaisuus jaettiin viiteen jaksoon. Tutkija havainnoi vuorovaikutusta kussakin jaksossa, jolloin jokaisesta jaksosta saatiin oma arvionsa. Koodaus suoritettiin joko kaksiluokkaisella asteikolla (0 = ei havaittu, 1 = havaittu) tai Likert -tyyppisellä asteikolla ja jaksoista saadut arviot summattiin tai niistä laskettiin keskiarvo havainnoidusta asiasta riippuen. Havainnoijien välistä yksimielisyyttä tarkasteltiin kolmen toisistaan riippumattoman havainnoijan avulla, jotka koodasivat samat satunnaisesti valitut perhevuorovaikutustilanteet (n = 10). Koko perheen vuorovaikutuksen osalta havainnoijien välinen yksimielisyys perhevuorovaikutusmuuttujissa oli 86 %.

Hanssonin adjektiivilista. Perheilmapiiriä selvitettiin erikseen sekä indeksivanhemmalta että hänen puolisoltaan Hanssonin (1989) kehittämällä adjektiivilistalla (liite 1). Adjektiivilista sisälsi 85 adjektiivia, joista tutkittava valitsi alleviivaamalla vähintään 15 nykyisen perheensä ilmapiiriä ja tunnelmaa parhaiten kuvaavaa adjektiivia. Tutkittava sai kirjoittaa halutessaan myös muita perhettään kuvaavia sanoja lomakkeelle.

Lasten perheilmapiirikysely. Perheilmapiiriä selvitettiin erikseen myös indeksilapselta ja hänen sisarukseltaan osana heille kehitettyä vapaa-aikakyselyä, jonka yhdessä osiossa lapsia pyydettiin arvioimaan perheilmapiiriä Likert -tyyppisessä asteikossa kahdeksalla adjektiivilla. Tämä tapahtui siten, että kokeenjohtaja luki lapselle ääneen perheilmapiiriä kuvaavan adjektiivin, minkä jälkeen lapsi joko sanoi tai näytti erilliseltä vastauspaperilta sopivan vaihtoehdon. Eri vaihtoehdot kokeenjohtaja oli selittänyt lapselle ennen tehtävän alkua. Osa lapsista täytti lomakkeen kotona.

2.3. Muuttajat

Perhevuorovaikutuksesta havainnoidut asiat näkyvät taulukossa 1. Kutakin väittämää/adjektiivia havainnoitiin viidessä jaksossa. Yhteistoiminnan rakentumista, perheen tunnesuuntautunutta ja tehtäväsuuntautunutta toimintapaa sekä vuorovaikutus-tyyliä koskevista väittämistä laskettiin kustakin viiden jakson yhteispistemäärä, jossa

minipistemäärä oli nolla ja maksimipistemäärä oli viisi. Perheen vuorovaikutusilmapiirin kohdalla laskettiin kunkin adjektiivin viiden jakson keskiarvo. Vuorovaikutusilmapiiriä kuvaavat adjektiivit olivat vanhemmille muodostettujen faktoreiden mukaiset ja suluissa olevat adjektiivit olivat kullekin faktorille voimakkaimmin latautuneita, joiden tarkoituksena oli tarkentaa varsinaista adjektiivia (taulukko 1). Perheen aikuis-lapsikeskeisyyden kohdalla muuttuja muodostettiin perheen emotionaalisen ja kognitiivisen suuntautumisen keskiarvona. Summamuuuttujan reliabiliteetti (Cronbachin alfa) oli .95. Tämän mukaan perheet jaettiin lapsi- ja aikuiskeskeisiin perheisiin. Perhe katsottiin lapsikeskeiseksi, jos sen arvo muuttujalla oli suurempi kuin kolme ja aikuiskeskeiseksi, jos sen arvo oli pienempi kuin kolme.

TAULUKKO 1. Perhevuorovaikutuksesta havainnoidut asiat.

Perhevuorovaikutuksesta havainnoitiin:	Kuvaus
1. Yhteistoiminnan rakentuminen perheessä	
*koodataan asteikolla 0=ei havaittu, 1=havaittu	
a) Perheenjäsenet toimivat yhdessä	<ul style="list-style-type: none"> *Kaikki perheenjäsenet ovat aktiivisesti mukana tehtävän tekemisessä ja perhe selvästi toimii yhdessä *Jokaisella perheenjäsenellä on oma luonnollinen paikkansa vuorovaikutuksessa *Työnjako on joustavaa, toimivaa ja sujuu yhteisymmärryksessä
b) Perheenjäsenet eivät toimi yhdessä	<ul style="list-style-type: none"> *Vain osa perheenjäsenistä on aktiivisesti mukana tehtävän tekemisessä ja osa perheenjäsenistä jää selvästi toiminnan ulkopuolelle *Joku perheenjäsenistä yrittää selvästi ottaa vastuun tehtävän tekemisestä *Perhe voi myös näyttää toimivan yhdessä, mutta vuorovaikutustilanne/tunnelma vaikuttaa oudolta, epätasapainoiselta *Myös sekavalta tai vaikeasti ymmärrettävältä näyttävä toiminta, jossa vastuuta tehtävän tekemisestä voidaan siirtää perheenjäseneltä toiselle *Työnjaosta päättää joku perheenjäsenistä tai työnjako on epäselvää ja vaihtelee kunkin perheenjäsenen mielihalujen mukaisesti
2. Perheen tunnesuuntautunut toimintatapa (emotionaalinen tukeminen)	
*koodataan asteikolla 0=ei havaittu, 1=havaittu	
a) Perheenjäsenet ottavat toisensa huomioon ja tukevat toisiaan emotionaalisesti	<ul style="list-style-type: none"> *Kaikki perheenjäsenet seuraavat aktiivisesti toisiaan, reagoivat asianmukaisesti ja tasavertaisesti toisiinsa

(jatkuu)

taulukko 1 (jatkuu)

Perhevuorovaikutuksesta havainnoitiin:	Kuvaus
	*Kunnioittavat ja arvostavat toisiaan *Kuuntelevat ja kannustavat toisiaan *Vuorovaikutus on lämmintä, luontevaa, huumoripitoista
b) Vaihteleva toisten huomioon ottaminen ja emotionaalinen tukeminen	*Toisten huomioon ottamisessa ja emotionaalisessa tukemisessa on sekä myönteisiä että kielteisiä piirteitä *Esim. toisinaan joku perheenjäsen jätetään huomion ja emotionaalisen tuen ulkopuolelle
c) Perheenjäsenet eivät ota toisiaan huomioon eivätkä tue toisiaan emotionaalisesti	*Kielteinen, etäinen ja väheksyvä suhtautuminen toisiin *Ei osoiteta kiinnostusta toisia kohtaan *Vuorovaikutus on kylmää, epäluontevaa, kireää
3. Perheen tehtäväsuuntautunut toimintatapa (kognitiivinen tukeminen)	
*koodataan asteikolla 0=ei havaittu, 1=havaittu	
a) Perheenjäsenet tekevät tehtävää yhdessä	*Kysymyksiä pohditaan yhdessä, kaikki ovat kiinnostuneita ja aktiivisesti mukana *Erilaisista mielipiteistä keskustellaan *Mielipiteitä perustellaan ja selitetään tarpeen mukaan; pidetään huolta siitä, että kaikki ymmärtävät ja pysyvät mukana
b) Perheenjäsenten yhteistoiminta vaihtelee	*Perhe tekee välillä tehtävää yhteisesti keskustellen, välillä osa perheenjäsenistä on keskustelun ulkopuolella
c) Perheenjäsenillä ei ole yhteistoimintaa	*Yhteinen päämäärä puuttuu ja vastuu tehtävän tekemisestä on jollain perheenjäsenellä tai ei kellään *Erilaisista mielipiteistä ei keskustella, ei yhteistä pohdiskelua *Virheellisiä perusteluja/ei perusteluja eikä selityksiä *Aloitteiden tyrmäämistä *Reagoidaan toisiin epäasiallisesti tai ei ollenkaan
4. Perheen vuorovaikutustyyli	
*koodataan asteikolla 0=ei havaittu, 1=havaittu	
a) Perheenjäsenten välinen vuorovaikutus on tasapainoista ja vastavuoroista	*Puheenvuorot vaihtuvat tasaisesti, ne liittyvät samaan asiaan *Omia mielipiteitä ilmaistaan selvästi, mielipiteitä kuunnellaan toisia keskeyttämättä *Perheenjäsenet ovat omissa luonnollisissa rooleissaan *Vuorovaikutus on luontevaa, helppoa ja lämmintä

(jatkuu)

Taulukko 1 (jatkuu)

Perhevuorovaikutuksesta havainnoitiin:	Kuvaus
b) Perheenjäsenten välisessä vuorovaikutuksessa vanhempi/vanhemmat ovat määräävässä ja hallitsevassa asemassa	*Vanhempi/vanhemmat ovat dominoivia ja kontrolloivia *Vuorovaikutus voi olla kireää, ärtyisää, vihamielistä, kärsimätöntä, tehtäväorientoitunutta
c) Perheenjäsenten välisessä vuorovaikutuksessa lapsi/lapset ovat määräävässä ja hallitsevassa asemassa	*Vanhemmat ovat avuttomia lapsen/lapsien pyrkiessä johtamaan tilannetta
d) Perheenjäsenten välisessä vuorovaikutuksessa perheenjäsenet kilpailevat tilanteen hallinnasta	*Kilpailua perheenjäsenten välillä siitä, kuka on vuorovaikutustilanteen johdossa *Perheenjäsenet näyttävät tasavertaisilta *Vuorovaikutus voi olla sekavaa ja kaaosmaista
e) Perheenjäsenten välinen vuorovaikutus on satunnaista tai niukkaa tai perheenjäsenet eivät ole vuorovaikutuksessa	*Vuorovaikutus on väkinäistä tai varautunutta *Perheenjäsenet eivät saa kontaktia toisiinsa

5. Kokonaisarvio perheen vuorovaikutusilmapiiristä

*arvioidaan asteikolla 1-5 (1=ei pidä ollenkaan paikkansa, 2 = pitää vain vähän paikkansa, 3=pitää jossain määrin paikkansa, 4=pitää melko hyvin paikkansa, 5=pitää täysin paikkansa), poikkeuksena asteikko adjektiivin lämmintunnekylmä kohdalla; 1=lämmin, 2=melko lämmin, 3=neutraali, 4=melko tunnekylmä, 5=tunnekylmä

a) väkinäinen	*(luonnoton, epämiellyttävä, sulkeutunut, teennäinen)
b) ärtyisä	*(ärtynyt, epävakaa, rauhaton, sotkuinen)
c) sovinnollinen	*(rauhallinen, kypsä, sopuisa, miellyttävä)
d) varautunut	*(epäluuloinen, varovainen, kova, pelokas)
e) lämmin-tunnekylmä	*(-onnellinen, kriittinen, -rakastava, -läheinen)
f) osallistuva	*(osallistuva, aktiivinen, salliva, suvaitseva)

6. Kokonaisarvio perhevuorovaikutuksen luonteesta

*arvioidaan asteikolla 1-5 (1=aikuiskeskeinen, 5=lapsikeskeinen)

a) Perheen emotionaalinen suuntautuminen aikuiskeskeinen vs. lapsikeskeinen

b) Perheen kognitiivinen suuntautuminen aikuiskeskeinen vs. lapsikeskeinen

Äidin arvioima perheilmapiiri ja isän arvioima perheilmapiiri. Äidin ja isän perheilmapiiriarviot muodostuivat indeksivanhemmalle ja puolisolle esitetyn Hanssonin (1989) adjektiivilistan avulla. Vanhempien valitsemia adjektiiveja tarkasteltiin yhdessä pääkomponenttianalyysin avulla varimax-rotatiota käyttäen (taulukko 2).

Analyysimenetelmäksi valittiin pääkomponenttianalyysi, koska se soveltui paremmin tähän paljon kaksiluokkaisia muuttujia sisältävään aineistoon. Kaksi adjektiivia (häikäilemätön, suvaitsematon) jätettiin pois analyysistä, koska niitä ei ollut kukaan vanhemmista valinnut perheilmapiiriään kuvaamaan.

Analyysissä päädyttiin sisällöllisen mielekkyyden perusteella kuuden faktorin ratkaisuun. Faktorit selittivät 25,5% kokonaisvarianssista. Faktorit nimettiin suurimpien latausten saaneiden adjektiivien mukaan. Ensimmäinen faktori nimettiin väkinäiseksi ja siihen latautuivat vahvimmin adjektiivit luonnoton, epämiellyttävä, sulkeutunut ja teennäinen. Toinen faktori kuvasi epätasapainoista, heikosti hallittua perheilmapiiriä ja sille latautuivat vahvimmin adjektiivit ärtynyt, epävakaa, rauhaton ja sotkuinen. Kolmas faktori kuvasi tasapainoista, hallittua perheilmapiiriä ja siihen latautuivat vahvimmin adjektiivit rauhallinen, kypsä, sopuisa ja miellyttävä. Neljännelle faktorille varautunut latautuivat voimakkaimmin adjektiivit epäluuloinen, varovainen, kova ja pelokas. Viides faktori kuvasi tunnekylmää perheilmapiiriä ja sille voimakkaimmin latautuivat adjektiivit onnellinen negatiivisella ja kriittinen positiivisella latauksella sekä rakastava ja läheinen negatiivisella latauksella. Kuudes faktori nimettiin osallistuvaksi ja sitä voimakkaimmin kuvaavia adjektiiveja olivat osallistuva, aktiivinen, salliva ja suvaitseva. Analyysin pohjalta muodostettiin jokaiselle vanhemmalle faktoripistemäärät, joiden avulla tarkasteltiin äitien ja isien arvioimia perheilmapiirejä jatkoanalyyseissä.

TAULUKKO 2. Vanhempien perheilmapiiriadjektiivien varimax-rotatuidut lataukset, kommunaliteetit sekä faktoreitten ominaisarvot ja selitysasteet.

	I	II	III	IV	V	VI	h ²
Luonnoton	.73	.09	-.11	.23	.03	-.00	.60
Epämiellyttävä	.72	-.06	-.05	.41	-.02	-.01	.70
Sulkeutunut	.68	.04	-.12	-.01	.00	-.13	.49
Teennäinen	.66	-.04	-.06	.57	.01	.02	.76
Epävarma	.59	.04	-.12	.22	.15	-.04	.44
Tarkoitukseton	.57	-.26	-.11	.04	.03	.06	.41
Tunteeton	.55	-.01	-.10	-.13	.07	-.05	.33
Passiivinen	.54	.05	.04	-.13	.13	-.16	.36
Huono	.53	.16	-.01	.00	.00	-.03	.31
Ankea	.49	.30	.28	-.12	-.03	.02	.43
Hermostunut	.48	.43	.04	-.00	.09	-.02	.43
Jännittynyt	.40	.15	-.04	.16	.26	-.24	.33
Tyytymätön	.29	.28	-.12	-.26	.16	-.19	.31
Ärtynyt	.29	.52	-.02	-.19	.06	.04	.40
Epävakaa	.30	.52	-.13	.06	.04	-.14	.40

(jatkuu)

Taulukko 2 (jatkuu)

	I	II	III	IV	V	VI	h2
Rauhaton	.11	.48	-.27	.04	.16	-.00	.34
Sotkuinen	-.03	.45	-.19	.15	.01	.06	.27
Raskas	.26	.44	.04	.16	.05	.01	.29
Alakuloinen	.36	.41	.23	.22	-.03	-.02	.40
Moittiva	-.02	.40	.10	-.08	.07	-.29	.26
Tahdoton	-.07	.36	.00	.05	-.11	-.10	.16
Villi	-.09	.36	-.27	-.00	-.19	.11	.26
Lapsellinen	-.09	.36	-.27	-.00	-.19	-.05	.17
Herkkä	-.14	.34	.10	.14	-.02	.23	.21
Hajanainen	.11	.33	-.02	.21	.12	-.13	.19
Vakaa	-.09	-.32	.28	-.01	.03	-.05	.19
Turvallinen	-.08	-.29	.10	-.21	-.19	.08	.18
Aggressiivinen	.04	.27	-.08	-.15	.15	.04	.13
Työtelias	-.15	.24	-.18	-.11	.07	.19	.17
Epäonnistunut	.03	.24	.02	.00	.06	-.09	.07
Juhlallinen	-.03	.12	-.06	-.07	-.08	-.10	.04
Rauhallinen	-.03	-.21	.50	-.05	.12	-.22	.37
Kypsä	-.05	-.04	.46	-.02	-.05	-.02	.22
Sopuisa	-.03	-.20	.41	-.04	-.14	.09	.24
Miellyttävä	-.11	-.24	.40	-.09	-.31	-.08	.37
Keveä	.01	.05	.39	.03	-.17	.09	.19
Varma	-.02	-.03	.39	-.06	-.10	.08	.17
Tylsä	.09	.18	.38	-.13	.14	-.07	.23
Nöyrä	-.03	.20	.37	.11	.13	-.05	.21
Aikuismainen	-.05	.03	.36	.12	.08	.02	.16
Hienotunteinen	-.03	.06	.35	-.09	.24	.10	.20
Helppo	-.03	-.13	.35	-.04	.01	.06	.14
Pehmeä	-.01	-.01	.34	-.06	-.11	.04	.13
Ystävällinen	.01	-.17	.33	-.15	-.20	.09	.21
Hyvä	-.16	-.25	.31	-.05	-.13	.07	.21
Mielekäs	-.03	-.14	.30	-.09	-.07	.20	.17
Kiireinen	-.03	.18	-.24	-.19	.18	.04	.16
Asiallinen	-.10	-.20	.23	-.03	.21	-.15	.17
Epätoverillinen	.09	.00	-.13	-.04	.11	-.05	.04
Epäluuloinen	.03	.10	.01	.71	.11	-.10	.54
Varovainen	.14	-.11	-.02	.57	.29	-.09	.45
Kova	.07	.00	-.04	.53	.05	.04	.29
Pelokas	.08	-.02	.02	.51	.01	-.04	.26
Hämentynyt	.10	.19	-.08	.41	.15	-.03	.24
Odotteleva	.25	.10	.03	.29	.24	-.12	.23
Räjähdysaltis	.17	.24	-.23	.27	.08	-.01	.22
Persoonaton	-.10	.00	-.06	.25	-.01	-.08	.08
Luonnollinen	-.16	-.16	.12	-.23	-.03	.13	.14
Voimakas	-.16	.21	.16	.22	.05	-.03	.15
Tärkeä	.03	-.07	.05	-.16	-.01	.10	.06
Onnellinen	-.17	-.13	.13	-.16	-.60	.03	.44
Kriittinen	-.01	.17	-.03	.04	.55	.07	.37
Rakastava	-.14	.08	.14	-.17	-.50	-.10	.33
Läheinen	-.14	-.13	.16	-.19	-.47	.02	.31
Lämmin	-.11	-.28	.23	-.15	-.44	.08	.37

(jatkuu)

Taulukko 2 (jatkuu)

	I	II	III	IV	V	VI	h2
Järkevä	-.03	-.24	.27	-.12	.30	-.13	.25
Avoin	-.17	-.19	.06	-.09	-.29	.22	.21
Itsenäinen	-.11	-.01	.20	.09	.27	.18	.16
Järjestynyt	.03	-.09	.23	.07	.23	.07	.13
Välinpitämätön	-.03	-.08	-.01	-.06	.19	-.16	.07
Osallistuva	-.05	.01	-.08	-.14	.03	.50	.28
Aktiivinen	-.03	-.10	-.09	-.18	.07	.50	.31
Salliva	.00	-.08	.04	-.01	.04	.44	.20
Suvaitseva	-.05	-.15	.05	-.03	.03	.40	.19
Estävä	-.01	.03	.04	-.16	.18	-.33	.17
Toverillinen	-.11	-.10	.14	-.01	.10	.33	.16
Kehuva	.01	.04	.17	-.10	.05	.31	.14
Persoonallinen	-.12	.21	.08	.01	.03	.30	.16
Solidaarinen	-.02	-.03	.26	-.06	-.01	.30	.16
Välitön	-.01	-.04	.00	-.14	-.08	.28	.10
Eloisa	-.12	.16	-.12	-.11	-.26	.28	.21
Kylmä	-.02	-.01	.01	-.12	.17	-.24	.10
Leikkisä	-.11	.09	.07	-.09	-.12	.23	.10
Ominaisarvo:	7.75	3.72	2.81	2.62	2.24	2.02	
Selitysaste:	9.3%	4.5%	3.4%	3.2%	2.7%	2.4%	

I=Väkinäinen,
 II=Epätasapainoinen, heikosti hallittu
 III=Tasapainoinen, hallittu
 IV=Varautunut
 V=Tunnekylmä
 VI=Osallistuva

Lasten arvioima perheilmapiiri. Lasten perheilmapiiriarviot muodostuivat indeksilapselle ja sisarukselle esitetyn vapaa-aikakyselyn perheilmapiiriosion avulla. Kumpikin lapsi arvioi perheensä ilmapiiriä kahdeksalla adjektiivilla (lämmin, huolehtiva; innostava, kannustava; luottava, ymmärtävä; avoin, ankara, epäoikeudenmukainen, riitaisa, välinpitämätön) asteikolla 1 - 5 (1=pitää täysin paikkansa, 2=pitää melko hyvin paikkansa, 3=pitää jossain määrin paikkansa, 4=pitää vain vähän paikkansa, 5=ei pidä ollenkaan paikkansa). Kukin adjektiivi käännettiin siten, että asteikon suurin arvo (5) merkitsi, että adjektiivi pitää täysin paikkansa ja pienin arvo (1), että adjektiivi ei pidä ollenkaan paikkansa. Lisäksi adjektiiveille tehtiin faktorianalyysi pääakselimenetelmää (PAF) käyttäen (taulukko 3). Rotaatiomenetelmänä oli varimax. Kolmen faktorin ratkaisuun päädyttiin sisällöllisen mielekkyyden perusteella ja faktorit nimettiin Macco-

byn ja Martinin (1983) esittämien kasvatustapojen pohjalta. Faktorit selittivät 42,9 % kokonaisvarianssista. Ensimmäinen faktori nimettiin auktoritatiiviseksi ja siihen latautuivat voimakkaimmin adjektiivit innostava, kannustava; luottava, ymmärtävä; lämmin, huolehtiva ja avoin. Toinen faktori nimettiin autoritaariseksi ja siihen latautuivat voimakkaimmin epäoikeudenmukainen, ankara ja riitaisa. Kolmas faktori kuvasi välinpitämätöntä perheilmapiiriä ja siihen latautui voimakkaimmin adjektiivi välinpitämätön. Faktorianalyysin pohjalta muodostettuja faktoripistemääriä käytettiin jatkoanalyysissä.

TAULUKKO 3. Lasten perheilmapiiriadjektiivien varimax-rotatoidut (PAF) lataukset, kommunaliteetit sekä faktoreitten ominaisarvot ja selitysasteet.

	I	II	III	h2
Innostava, kannustava	.75	-.17	-.06	.59
Luottava, ymmärtävä	.68	-.01	-.19	.50
Lämmin, huolehtiva	.58	-.06	-.24	.40
Avoin	.45	-.29	.07	.29
Epäoikeudenmukainen	-.21	.59	.04	.39
Ankara	.06	.49	.22	.29
Riitaisa	-.47	.49	.09	.47
Välinpitämätön	-.20	.19	.66	.51
Ominaisarvo:	2.92	1.25	.97	
Selitysaste:	29.8%	8.0%	5,1%	

I=Auktoritatiivinen

II=Autoritaarinen

III=Välinpitämätön

2.4. Aineiston analysointi

Aineiston tilastollinen käsittely tehtiin SPSS Windows -ohjelmalla. Tutkijan havainnoimia perhevuorovaikutustilanteita sekä vanhempien ja lasten arvioimia perheilmapiirejä kuvailtiin frekvenssi- ja prosenttijakaumilla, keskiarvoilla ja keskihajonnoilla. Äitien ja isien välisiä eroja perheilmapiiriarvioissa tarkasteltiin riippumattomien otosten t-testillä. Perheenjäsenten perheilmapiiriarvioiden välisiä sekä tutkijan perhevuorovaikutushavaintojen ja perheenjäsenten perheilmapiiriarvioiden välisiä yhteyksiä tutkittiin Spearmanin järjestyskorrelaatiokertoimen avulla.

3. TULOKSET

3.1. Perhevuorovaikutustilanteiden kuvailua

3.1.1. Perheen yhteistoiminnan rakentuminen

Yli puolessa perheistä perheenjäsenet eivät havainnoinnin mukaan toimineet yhdessä yhdenkään havainnointijakson aikana (taulukko 4) ja vain vajaassa kymmeneksessä perheistä perheenjäsenet toimivat yhdessä kaikkien viiden havainnointijakson aikana. Perheenjäsenet eivät toimineet yhdessä silloin, kun vain osa perheenjäsenistä oli aktiivisesti mukana tehtävän tekemisessä ja joku/jotkut perheenjäsenistä jäivät selvästi toiminnan ulkopuolelle. Vuorovaikutustilanne saattoi vaikuttaa myös oudolta ja epätasapainoiselta tai yhdessä toimiminen oli sekavaa ja vaikeasti ymmärrettävää, jossa vastuuta tehtävän tekemisestä siirrettiin perheenjäseneltä toiselle. Yhdessä toimiminen puolestaan tarkoitti sitä, että jokainen perheenjäsen oli aktiivisesti mukana tehtävän tekemisessä ja työnjako perheenjäsenten välillä oli joustavaa, toimivaa ja sujui yhteisymmärryksessä.

TAULUKKO 4. Perheiden yhteispistemäärien jakauma (%).

Yhteispistemäärä	0	1	2	3	4	5
<i>Yhteistoiminnan rakentuminen</i>						
P toimivat yhdessä	54.5	24.2	0	9.1	3.0	9.1
<i>Tunnesuuntautunut toimintatapa</i>						
P ottavat toisensa huomioon	57.6	24.2	6.1	6.1	3.0	3.0
Vaihteleva toisten huom. ottam.	6.1	3.0	6.1	6.1	24.2	54.5
P eivät ota toisiaan huomioon	90.9	3.0	3.0	0	0	3.0
<i>Tehtäväsuuntautunut toimintatapa</i>						
P tekevät tehtävää yhdessä	57.6	18.2	3.0	9.1	9.1	3.0
P yhteistoiminta vaihtelee	9.1	15.2	15.2	9.1	30.3	21.2
P ei ole yhteistoimintaa	51.5	24.2	12.1	6.1	0	6.1
<i>Vuorovaikutustyyli</i>						
Tasapainoinen, vastavuoroinen	18.2	21.2	12.1	12.1	12.1	24.2
Vanh. määr. ja hallit. asemassa	30.3	24.2	18.2	9.1	6.1	12.1
Laps. määr. ja hallit. asemassa	84.8	0	6.1	3.0	3.0	3.0
P kilpailevat tilanteen hallinnasta	45.5	24.2	9.1	3.0	3.0	15.2
Satunnainen, ei vuorovaikutusta	75.8	18.2	6.1	0	0	0

3.1.2. Perheen tunnesuuntautunut (emotionaalinen tukeminen) ja tehtäväsuuntautunut toimintatapa (kognitioiden tukeminen)

Yli puolessa perheistä toisten huomioon ottaminen ja emotionaalinen tukeminen oli havainnoinnin mukaan vaihtelevaa kaikkien viiden havainnointijaksojen aikana (taulukko 4) ja ainoastaan 3 %:ssa perheistä perheenjäsenet ottivat toisensa huomioon ja tukivat toisiaan emotionaalisesti kaikkien viiden havainnointijakson aikana. Vaihteleva toisten huomioon ottaminen ja emotionaalinen tukeminen sisälsi (samanaikaisesti) sekä myönteisiä että kielteisiä piirteitä, mikä näkyi mm. siten, että joku perheenjäsen jätettiin *toisinaan* huomion ja emotionaalisen tuen ulkopuolelle. Perheenjäsenet saattoivat välillä suhtautua toisiinsa epäasiallisesti eivätkä aina kohdelleet toisiaan tasavertaisesti kuunnellen ja huomioiden. Perheenjäsenten toistensa huomioon ottaminen ja emotionaalinen tukeminen tarkoitti sitä, että he *kaikki* seurasivat aktiivisesti toisiaan, reagoivat asianmukaisesti ja tasavertaisesti toisiinsa, kunnioittivat ja arvostivat sekä kuuntelivat ja kannustivat toisiaan. Perheenjäsenten toistensa huomiotta jättäminen ja emotionaalinen laiminlyöminen oli harvinaista; noin 90 %:ssa perheistä sitä ei esiintynyt yhdenkään havainnointijakson aikana. Perheenjäsenet eivät ottaneet toisiaan huomioon eivätkä tukeneet toisiaan emotionaalisesti tilanteessa, jossa he suhtautuivat toisiinsa enimmäkseen kielteisesti, etäisesti tai väheksyväksi eivätkä juurikaan osoittaneet kiinnostusta toisiaan kohtaan.

Taulukosta 4 nähdään, että noin puolessa perheistä myös perheenjäsenten yhteistoiminta vaihteli, kun taas vain noin kymmeneksessä perheistä perheenjäsenet tekivät tehtävää yhdessä joko neljän tai kaikkien viiden havainnointijakson aikana. Alle kymmenes perheistä oli sellaisia, joissa perheenjäsenillä ei ollut yhteistoimintaa yhdenkään havainnointijakson aikana. Yhteistoiminnan vaihtelevuus tarkoitti sitä, että *toisinaan* perheenjäsenet tekivät tehtävää yhteisesti keskustellen, pohtien kysymyksiä ja perustellen erilaisia mielipiteitä, *toisinaan* taas osa perheenjäsenistä oli keskustelun ulkopuolella eikä vastuu tehtävän tekemisestä ollut enää yhteinen. Kun perheenjäsenet tekivät tehtävää yhdessä, *kaikki* olivat kiinnostuneita ja aktiivisesti mukana, he pohtivat kysymyksiä yhdessä, keskustelivat erilaisista mielipiteistä sekä perustelivat ja selittivät niitä tarpeen mukaan toisilleen. Yhteistoiminnan puuttuminen tarkoitti puolestaan

sitä, että perheenjäsenillä ei ollut yhteistä päämäärää ja vastuu tehtävän tekemisestä oli kokonaan jollain perheenjäsenellä tai ei kelläkään.

3.1.3. Perheen vuorovaikutustyyli

Noin neljänneksessä perheistä vuorovaikutus oli havainnoinnin mukaan tasapainoista ja vastavuoroista, 15 %:ssa perheistä vuorovaikutus oli kilpailevaa ja 12 %:ssa perheistä vuorovaikutus oli vanhemman tai vanhempien määräämää ja hallitsemaa kaikkien viiden havainnointijakson aikana (taulukko 4). Tasapainoisessa ja vastavuoroisessa vuorovaikutuksessa perheenjäsenten puheenvuorot vaihtuivat tasaisesti ja liittyivät samaan asiaan, mielipiteitä ilmaistiin selvästi myös toisten mielipiteitä kuunnellen ja vuorovaikutus oli luontevaa, helppoa ja lämmintä. Perheenjäsenten kilpaillessa vuorovaikutustilanteen hallinnasta perheenjäsenet näyttivät tasavertaisilta, mutta selvästi kilpailivat siitä, kuka sai olla vuorovaikutustilanteen johdossa. Lisäksi vuorovaikutus oli usein sekavaa ja kaaosmaista. Kun vanhempi/vanhemmat olivat määräävässä ja hallitsevassa asemassa vuorovaikutustilanteessa vanhempi/vanhemmat olivat dominoivia ja kontrolloivia ja myös vuorovaikutus saattoi olla kireää, ärtyisää, vihamielistä, kärsimätöntä tai tehtäväorientoitunutta. Vuorovaikutusta, jossa lapsi/lapset olivat enimmäkseen määrääviä ja hallitsevia ja vanhemmat puolestaan avuttomia lapsen/lapsien johtaessa tilannetta, ei juurikaan esiintynyt. Harvinaista oli myös perheenjäsenten satunnainen ja niukka vuorovaikutus tai vuorovaikutuksen puuttuminen kokonaan. Valtaosassa perheistä näitä vuorovaikutustyyliä ei esiintynyt yhdenkään havainnointijakson aikana.

3.1.4. Perheen vuorovaikutusilmapiiri

Suurimmassa osassa perheistä vuorovaikutusilmapiiri oli havainnoinnin mukaan neutraali (ei selvästi kylmä eikä lämmin), vain vähän väkinäinen, ärtyisä ja varautunut (taulukko 5). Valtaosassa perheistä (76 %) vuorovaikutusilmapiiri oli myös jossain määrin tai melko sovinnollinen tai osallistuva. Täysin osallistuva vuorovaikutusilmapiiri havainnoitiin 15 %:ssa perheistä. Vain noin kymmenyksessä perheistä vuorovaikutusilmapiiri havainnoitiin lämpimäksi tai melko lämpimäksi.

TAULUKKO 5. Perheiden yhteispistemäärien jakauma vuorovaikutusilmapiirin osalta (%)

	Ei pidä paikkansa	Pitää vain vähän paikkansa	Pitää jossain määrin paikkansa	Pitää melko hyvin paikkansa	Pitää täysin paikkansa
<i>Vuorovaikutusilmapiiri</i>					
Väkinäinen	15.1	60.7	18.1	6.0	0
Ärtynyt	24.3	54.6	9.1	3.0	9.0
Sovinnollinen	3.0	15.2	42.4	33.3	6.1
Varautunut	75.7	18.2	3.0	0	3.0
Lämmin-tunnekylmä	6.0	6.1	69.7	15.2	3.0
Osallistuva	0	9.1	48.5	27.2	15.1

3.1.5. Perheen aikuis-lapsikeskeisyys

Perheiden vuorovaikutuksesta havainnointiin lisäksi emotionaalisen ja kognitiivisen suuntautumisen aikuis- ja lapsikeskeisyyttä, minkä perusteella perheet jaettiin aikuis- ja lapsikeskeisiin perheisiin. Perheistä suurin osa (67 %) havainnointiin aikuiskeskeisiksi, kun taas lapsikeskeisiä perheitä oli noin kolmannes (33%).

3.2. Vanhempien ja lasten perheilmapiiriarvioiden kuvailua

Taulukossa 6 esitetään äitien ja isien perheilmapiirien keskiarvot ja keskihajonnat. Äidit kokivat perheilmapiirinsä selvimmin epätasapainoiseksi ja heikosti hallituksi sekä vähiten varautuneeksi. Isät eivät kokeneet perheilmapiiriään kovin osallistuvaksi. Äitien ja isien perheilmapiiriarviot eivät eronneet merkitsevästi toisistaan.

TAULUKKO 6. Perheilmapiirien keskiarvot ja keskihajonnat äideillä ja isillä sekä t-arvot

	Äidit		Isät		t
	M	SD	M	SD	
<i>Perheilmapiiri</i>					
Väkinäinen	0.03	0.47	-0.03	1.01	0.29
Epätasapainoinen, heikosti hallittu	0.44	1.65	-0.09	1.02	1.55
Tasapainoinen, hallittu	-0.11	0.74	0.06	0.80	-0.42
Varautunut	-0.36	0.55	-0.01	1.41	-1.36
Tunnekylmä	0.14	1.18	0.09	1.17	0.16
Osallistuva	0.19	1.08	-0.12	1.09	1.14

Taulukossa 7 näkyvät lasten arvioimien perheilmapiiriadjektiivien frekvenssit ja prosenttiosuudet arviointikohdittain. Lapset arvioivat perheilmapiiriään pääasiassa myönteisesti. Valtaosa lapsista koki perheilmapiirin lämpimäksi ja huolehtivaksi, innostavaksi ja kannustavaksi, luottavaksi ja ymmärtäväksi sekä avoimeksi. Harvoin perheilmapiiri koettiin epäoikeudenmukaiseksi tai välinpitämättömäksi.

TAULUKKO 7. Lasten perheilmapiiriadjektiivien jakauma.

Adjektiivi	Pitää täysin paikkansa	Pitää melko hyvin paikkansa	Pitää jossain määrin paikkansa	Pitää vain vähän paikkansa	Ei pidä ollenkaan paikkansa
	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)
Lämmin, huolehtiva	40 (60.6)	20 (30.3)	4 (6.1)	0 (0)	1 (1.5)
Innostava, kannustava	29 (43.9)	19 (28.8)	12 (18.2)	3 (4.5)	1 (1.5)
Luottava, ymmärtävä	34 (51.5)	26 (39.4)	4 (6.1)	0 (0)	0 (0)
Avoin	34 (51.5)	22 (33.3)	6 (9.1)	2 (3.0)	1 (1.5)
Ankara	5 (7.6)	7 (10.6)	16 (24.2)	30 (45.5)	7 (10.6)
Epäoikeudenmukainen	2 (3.0)	2 (3.0)	8 (12.1)	26 (39.4)	27 (40.9)
Riitaisa	1 (1.5)	6 (9.1)	9 (13.6)	31 (47.0)	18 (27.3)
Välinpitämätön	1 (1.5)	2 (3.0)	5 (7.6)	16 (24.2)	41 (62.1)

3.3. Eri informanttien ja menetelmien väliset yhteydet

3.3.1. Äidin, isän ja lasten perheilmapiiriarvioiden väliset yhteydet

Korrelaatiotarkastelut osoittivat perheenjäsenten perheilmapiiriarvioiden olevan yhteydessä toisiinsa (taulukko 8). Vanhempien perheilmapiiriarviot olivat hyvin samansuuntaisia. Mikäli isä arvioi perheilmapiirin tasapainoiseksi ja hallituksi myös äiti koki perheilmapiirin tasapainoiseksi ja hallituksi. Isän arvioidessa perheilmapiirin epätasapainoiseksi ja heikosti hallituksi myös äiti koki sen epätasapainoiseksi ja heikosti hallituksi. Isän osallistuvaksi arvioima perheilmapiiri ei äidin mielestä ollut vaurautunut.

Äidin epätasapainoiseksi ja heikosti hallituksi arvioimaa perheilmapiiriä eivät lapset kokeneet auktoritatiiviseksi, lämpimäksi ja huolehtivaksi, innostavaksi, kannus-

TAULUKKO 8. Äidin ja isän perheilmapiirifaktoreiden ja lasten perheilmapiiriarvioiden sekä -faktoreiden väliset korrelaatiot.

	<i>Äidin perheilmapiirifaktorit</i>						<i>Isän perheilmapiirifaktorit</i>					
	I	II	III	IV	V	VI	I	II	III	IV	V	VI
<i>Isän perheilmapiirifaktorit</i>												
I Väkinäinen	.02	-.20	.11	-.07	-.01	.13						
II Epätasap., heikosti hallittu	.13	.37*	-.13	-.19	.11	-.02						
III Tasapainoinen, hallittu	-.10	-.46**	.45**	-.11	.24	.03						
IV Varautunut	-.04	.14	-.15	.08	.24	.09						
V Tunnekylmä	.05	-.29	.27	-.26	.05	.01						
VI Osallistuva	.09	.05	.13	-.32*	.08	-.15						
<i>Lasten perheilmapiiriarviot</i>												
Lämmin, huolehtiva	-.28	-.30*	-.09	.20	.11	-.10	.24	.07	-.07	-.24	-.08	.26
Innostava, kannustava	-.25	-.54**	.00	.02	-.20	.25	.29	.03	.15	-.34*	.10	.15
Luottava, ymmärtävä	-.17	-.36*	-.02	.28	-.30*	.12	.34	-.07	.18	-.22	-.12	.08
Avoim	.14	-.21	.02	-.16	-.17	-.14	.16	-.21	.18	-.35*	.25	.17
Ankara	.26	.10	-.08	-.20	.08	.29	-.07	.16	-.42*	-.01	-.08	-.10
Epäoikeudenmukainen	.35*	-.07	-.11	-.22	.07	-.03	-.15	-.18	-.05	.22	-.07	-.07
Riitaisa	.21	.17	-.26	-.01	.13	.13	-.28	-.06	.02	.54**	-.16	-.22
Välinpitämätön	.01	.10	-.22	-.18	-.23	.03	-.30	-.05	-.22	.11	.21	-.09
<i>Lasten perheilmapiirifaktorit</i>												
Auktoritatiivinen	-.12	-.54**	-.02	-.07	-.28	.19	.35	.04	.08	-.41*	.02	.18
Autoritaarinen	.16	-.05	-.35*	-.14	.01	.16	-.11	-.06	-.17	.27	-.21	-.22
Välinpitämätön	.16	.09	-.08	-.33	-.26	.08	-.18	-.01	-.27	-.06	.23	-.17

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

tavaksi, luottavaksi eivätkä ymmärtäväksi. Mikäli äiti arvioi perheilmapiirin tasapainoiseksi ja hallituksi, perheilmapiiri ei lapsista ollut autoritaarinen. Kun isä arvioi perheilmapiiriään varautuneeksi, lapset kokivat sen riitaisaksi, eivät auktoritatiiviseksi, innostavaksi ja kannustavaksi tai avoimeksi. Lisäksi perheilmapiiri, jonka isä arvioi tasapainoiseksi ja hallituksi, ei lapsista ollut ankara. Äidin arvioimaa välinpitämätöntä perheilmapiiriä lapset eivät kokeneet innostavaksi ja kannustavaksi, kun taas äidin arvioima väkinäinen perheilmapiiri oli lasten mielestä epäoikeudenmukainen.

3.3.2. Tutkijan perhevuorovaikutushavaintojen ja vanhempien perheilmapiiriarvioiden väliset yhteydet

Tutkijan perhevuorovaikutushavaintojen ja vanhempien perheilmapiiriarvioiden väliset yhteydet olivat vähäisiä (taulukko 9). Tutkijan havainnoima perheen tunnesuuntautuminen ja äidin arvioima epätasapainoinen ja heikosti hallittu perheilmapiiri korreloivat odotusten mukaisesti siten, että äidin kokiessa perheilmapiirin epätasapainoiseksi ja heikosti hallituksi perheenjäsenet eivät myöskään huomioineet eivätkä tukeneet toisiaan emotionaalisesti vuorovaikutustilanteessa. Tutkijan havainnoimissa

TAULUKKO 9. Tutkijan perhevuorovaikutushavaintojen ja vanhempien perheilmapiirifaktoreiden väliset korrelaatiot.

Tutkijan havainnot	Äidin perheilmapiirifaktorit						Isän perheilmapiirifaktorit					
	I	II	III	IV	V	VI	I	II	III	IV	V	VI
<i>Yhteistoiminnan rakentuminen</i>												
P toimivat yhdessä	-.14	-.27	-.06	-.14	.42*	.13	-.06	.17	.17	.05	.15	.05
P eivät toimi yhdessä	.14	.27	.06	.14	-.42*	-.13	.06	-.17	-.17	-.05	-.15	-.05
<i>Tunnesuuntautunut toimintatapa</i>												
P ottavat toisensa huom.	-.17	-.29*	.01	-.01	.18	.00	.07	-.07	.19	-.13	.07	-.01
Vaihteleva toisten huom.	.06	.22	.04	.11	-.24	.00	.12	.06	-.10	.16	-.04	.00
P eivät ota toisiaan huom.	.17	-.08	-.06	-.06	-.08	.03	-.26	.11	-.23	-.07	.04	.13
<i>Tehäväsuuntautunut toimintatapa</i>												
P tekevät teht. yhdessä	-.10	-.23	-.13	-.11	.33	.10	-.11	.20	.08	.06	.17	-.02
Vaihteleva yhteistoiminta	.03	-.12	.12	-.07	-.20	.06	.15	-.23	.12	-.05	.13	-.02
P ei ole yhteistoimintaa	.09	.18	.05	.17	-.10	-.20	.09	.02	-.12	-.10	-.31	.01
<i>Vuorovaikutustyyli</i>												
Tasapainoinen, vastav.	-.26	-.18	-.10	.03	.12	.27	-.14	-.09	.09	-.08	.23	-.26
Vanh. määr. ja hallit. asem.	.19	-.12	.16	-.06	-.12	-.23	.05	-.20	.11	-.12	.14	-.16
Laps. määr. ja hallit. asem.	-.12	-.04	.06	-.15	-.04	.03	.09	-.03	.16	.09	-.02	.16
P kilpailevat tilant. hallin.	.12	.26	-.03	.25	-.34*	-.15	.00	.13	-.30*	.10	-.31*	.07
Satunn., ei vuor. vaik.	.12	.05	.23	-.17	.06	.10	.17	.08	.11	-.11	.10	.14
<i>Vuorovaikutusilmapiiri</i>												
Väkinäinen	.01	-.09	.01	-.31	.16	.06	.13	-.06	.31*	-.10	.15	.16
Ärtysisä	.31*	.42*	.10	-.06	-.22	-.25	-.07	.03	-.15	.00	-.02	-.21
Sovinnollinen	-.28	-.37*	-.05	-.07	.34*	.20	.10	-.11	.31*	.10	.12	-.08
Varautunut	.05	.03	-.09	-.17	.02	.12	-.08	.13	-.06	-.04	.10	.06
Tunnekyymä	.10	.05	.05	-.10	.12	.10	-.07	.17	-.10	.04	.04	.14
Osallistuva	.06	.19	-.10	-.06	.10	-.05	-.16	.20	-.15	.17	.02	-.02
<i>Aikuis-lapsikeskeisyys</i>												
Aikuiskeskeinen perhe	.09	.34*	-.09	.10	-.12	-.15	-.06	.14	-.21	.20	-.18	.07
Lapsikeskeinen perhe	-.09	-.34*	.09	-.10	.12	.15	.06	-.14	.21	-.20	.18	-.07

Huom. I=väkinäinen, II=epätasapainoinen, heikosti hallittu, III=tasapainoinen, hallittu, IV=varautunut, V=tunnekyymä, VI=osallistuva

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

vuorovaikutusilmapiiriin ärtyisäksi, myös äiti piti perheilmapiiriä epätasapainoisena, heikosti hallittuna ja väkinäisenä. Kun tutkija havainnoi vuorovaikutusilmapiiriin sovinolliseksi, isä koki perheilmapiiriin tasapainoiseksi ja hallituksi, mutta äiti vastoin odotuksia tunnekyymäksi. Lisäksi vastoin odotuksia tutkijan havainnoissa vuorovaikutusilmapiiriin väkinäiseksi, isä piti perheilmapiiriä tasapainoisena ja hallittuna. Havainnoitu yhteistoiminnan rakentuminen perheessä ja äidin arvioima tunnekyymä perheilmapiiri korreloivat vastoin odotuksia siten, että perheenjäsenten toimiessa yhdessä äiti arvioi perheilmapiiriin tunnekyymäksi. Kummankin vanhemman kokema tunnekyymä perheilmapiiri sekä isän kokema tasapainoinen ja hallittu perheilmapiiri eivät tutki-

jan havaintojen mukaan olleet vuorovaikutukseltaan kilpailevia. Tutkijan havainnoinnissa aikuiskeskeisessä perheessä ainoastaan äiti koki perheilmapiirin epätasapainoiseksi ja heikosti hallituksi.

3.3.3. Tutkijan perhevuorovaikutushavaintojen ja lasten perheilmapiiriarvioiden väliset yhteydet

Tutkijan perhevuorovaikutushavainnot ja lasten perheilmapiiriarviot eivät olleet yhdenmukaisia, vaan lähes kaikki löydetty yhteydet olivat ristiriitaisia (taulukko 10).

TAULUKKO 10. Tutkijan perhevuorovaikutushavaintojen ja lasten perheilmapiiriarvioiden sekä -faktorien väliset korrelaatiot.

Tutkijan havainnot	Lasten perheilmapiiriadjektiivit ja -faktorit										
	Lä	In	Lu	Av	An	Ep	Ri	Vä	I Auk.	II Aut.	III Väl.
<i>Yhteistoiminnan rakentuminen</i>											
P toimivat yhdessä	-.16	-.13	-.12	-.18	-.06	-.20	.14	.32*	-.21	-.09	.26*
P eivät toimi yhdessä	.16	.13	.12	.18	.06	.20	-.14	-.32*	.21	.09	-.26*
<i>Tunnesuuntautunut toimintatapa</i>											
P ottavat toisensa huom.	-.03	-.16	-.07	-.08	-.17	-.28*	.06	.31*	-.17	-.19	.24
Vaihteleva toisten huom.	.04	.23	.14	.07	.15	.16	-.06	-.23	.24	.12	-.16
P eivät ota toisiaan huom.	-.14	-.10	-.01	.20	-.17	.02	-.13	-.14	-.02	-.10	-.16
<i>Tehtäväsuuntautunut toimintatapa</i>											
P tekevät teht. yhdessä	-.16	-.14	-.11	-.19	.00	-.18	.16	.30*	-.20	-.05	.26*
Vaihteleva yhteistoiminta	.17	.30*	.26*	.25*	-.02	.09	-.14	-.11	.33**	.02	-.08
P ei ole yhteistoimintaa	.04	-.02	.07	-.04	.03	.04	-.06	-.34**	.05	.04	-.30*
<i>Vuorovaikutustyyli</i>											
Tasapainoinen, vastav.	-.11	-.09	.04	-.02	.16	-.10	.14	.46**	-.03	.05	.44**
Vanh. määr. ja hallit. asem.	-.10	.03	.04	.02	.01	.04	-.06	-.21	.04	.05	-.14
Laps. määr. ja hallit. asem.	.08	.19	-.07	.25*	-.08	.03	-.14	.04	.13	-.14	.07
P kilpailevat tilant. hallin.	.00	.04	.04	.02	-.10	-.07	-.01	-.27*	.00	-.11	-.24
Satunn., ei vuor. vaik.	.01	.10	.03	-.13	.12	-.03	-.25*	-.10	.08	.02	-.04
<i>Vuorovaikutusilmapiiri</i>											
Väkinäinen	.12	.12	.13	.06	-.18	-.08	-.06	-.02	.12	-.06	-.08
Ärtysisä	-.22	-.09	-.21	.14	.11	.23	.01	-.20	-.14	.08	-.06
Sovinnollinen	-.03	-.01	.12	-.19	-.10	-.11	.13	.35**	-.02	.04	.23*
Varautunut	.11	.08	.03	.07	.06	.10	-.06	-.02	.11	.13	-.01
Tunnekyllä	.08	-.05	.07	.09	-.02	-.06	-.06	-.28*	.05	-.03	-.25*
Osallistuva	-.18	-.23	-.34**	-.11	-.02	.04	.23	.29*	-.33**	-.03	.24
<i>Aikuis-lapsikeskeisyys</i>											
Aikuiskeskeinen perhe	.16	-.09	.06	.10	.10	.09	-.01	-.19	.04	.10	-.18
Lapsikeskeinen perhe	-.16	.09	-.06	-.10	-.10	-.09	.01	.19	-.04	-.10	.18

Huom. Lä=lämmin, huolehtiva, In=innostava, kannustava, Lu=luottava, ymmärtävä, Av=avoin, An=ankara, Ep=epäoikeudenmukainen, Ri=riitaisa, Vä=välinpitämätön, I=auktoritatiivinen, II=autoritaarinen, III=välinpitämätön

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

Tutkijan havainnot ja lasten arviot olivat yhteneväisiä ainoastaan yhdessä kohdin; tutkijan havainnoissa, että perheenjäsenet eivät huomioi eivätkä tue toisiaan emotionaalisesti, lapset kokivat perheilmapiirin epäoikeudenmukaiseksi. Ristiriitaisimmat ja tilastollisesti merkitsevät yhteydet löytyivät lasten arvioiman välinpitämättömän perheilmapiirin ja tutkijan eri vuorovaikutushavaintojen välillä. Kun perheenjäsenet toimivat yhdessä, huomioivat ja tukivat toisiaan, kun heidän vuorovaikutuksensa oli tasapainoista ja vastavuoroista ja vuorovaikutusilmapiirinsä sovinnollinen ja lämmin, lapset kokivat perheilmapiirin välinpitämättömäksi. Lisäksi vastoin odotuksia tutkijan havainnoissa perheen yhteistoiminnan vaihtelevaksi, lapset kokivat perheilmapiirin auktoritatiiviseksi, innostavaksi ja kannustavaksi, luottavaksi ja ymmärtäväksi sekä avoimeksi. Myös tutkijan havainnoissa perheen vuorovaikutusilmapiirin osallistuvaksi, oli perheilmapiiri lasten arvioinnin mukaan välinpitämätön, ei auktoritatiivinen tai luottava ja ymmärtävä.

4. POHDINTA

Tutkimuksen päätavoitteena oli selvittää havainnoidun perhevuorovaikutuksen ja koetun perheilmapiirin välisiä yhteyksiä. Odotusten mukaisesti yhteyksiä löytyi perheenjäsenten arvioiden välillä, mutta tutkijan ja vanhempien sekä tutkijan ja lasten välillä yhteydet osoittautuivat odotettua vähäisemmiksi. Oletus eri informanteilta ja eri menetelmillä saadun tiedon yhdenmukaisuudesta sai vain osittain tukea.

Yhdenmukaisuutta löytyi eniten perheenjäsenten perheilmapiiriarvioiden välillä, vaikkakin yhteydet äidin, isän ja lasten arvioiden välillä olivat enimmäkseen heikkoja. Yhdenmukaisimmat arviot äidin ja isän välillä koskivat perheilmapiirin tasapainoisuutta tai epätasapainoisuutta. Lasten ja vanhempien kohdalla puolestaan äidin kokiessa perheilmapiirin epätasapainoiseksi ja heikosti hallituksi lapsetkaan eivät kokeneet sitä auktoritatiiviseksi, innostavaksi ja kannustavaksi. Isän kokeman varautuneen perheilmapiirin lapset taas kokivat riitaisaksi. Lisäksi perheilmapiiri, jonka isä koki tasapainoiseksi ja hallituksi, ei lasten mielestä ollut ankara. Tutkijan

perhevuorovaikutushavaintojen ja vanhempien perheilmapiiriarvioiden välillä löytyi selvimminkin yhteneväisyyttä siten, että aikuiskeskeisen ja ilmapiiriltään ärtyisän perhevuorovaikutuksen myös äiti koki ilmapiiriltään epätasapainoiseksi ja heikosti hallituksi. Samansuuntaisia yhteyksiä tutkijan havaintojen ja äidin arvion välillä on löytynyt myös aikaisemmissa tutkimuksissa (Kochanska ym., 1989; Slee, 1996). Lisäksi tutkijan mielestä ilmapiiriltään sovinnollisen perhevuorovaikutuksen myös isä koki ilmapiiriltään tasapainoiseksi ja hallituksi. Vastoin odotuksia perheen toimiessa yhdessä ja ilmapiirin ollessa sovinnollinen vuorovaikutustilanteessa äiti koki ilmapiirin tunnekylmäksi. Tämä ristiriitainen yhteys saattaa kertoa siitä, että tutkija ei välttämättä kykene havainnointinsa perusteella tavoittamaan sitä tunneilmapiiriä, mikä perheessä vallitsee, kun taas äiti perheenjäsenenä ja naisena saattaa olla herkempi perheessä vallitseville tunteille. Tutkijan perhevuorovaikutushavainnot ja lasten perheilmapiiriarviot olivat yhteneväisiä ainoastaan siten, että kun perheenjäsenet eivät huomioineet ja tukeneet toisiaan emotionaalisesti, myös lapset kokivat perheilmapiirin epäoikeudenmukaiseksi. Muuten tutkijan havaintojen ja lasten arvioiden väliset yhteydet olivat ristiriitaisia. Erityisesti lasten arvioima välinpitämätön ilmapiiri korreloi täysin odotusten vastaisesti tutkijan vuorovaikutushavaintoihin.

Tutkimuksessa selviteltiin myös sitä, millaisia ovat tutkijan havainnot perhevuorovaikutuksesta sekä perheenjäsenten arviot perheen ilmapiiristä. Havainnoidussa perhevuorovaikutustilanteessa perheenjäsenet eivät useinkaan toimineet yhdessä. Useimmiten toinen lapsista, usein nuorempi, jäi toiminnan ulkopuolelle. Vanhemmat eivät osoittaneet tasavertaisesti huomiota lapsiinsa, vaan suosivat vanhempaa lasta ehkä siksi, että hän usein ymmärsi tehtävään liittyvät kysymykset nuorempaa sisarustaan paremmin ja kykeni olemaan keskustelussa mukana. Perhetilanne saattoi näyttää myös epätasapainoiselta tai sekavalta, jossa joko perheenjäsenten luonnolliset roolit sekoittuivat (lapsi ja aikuinen näyttivät tasavertaisilta tai lapsi asettui aikuisen asemaan, esim. antamalla aikuiselle palautetta) tai jossa selvästi joku perheenjäsen otti vastuun itselleen tehtävän tekemisestä. Perheen heikosta yhteistoiminnan rakentumisesta johtuen perheenjäsenten toistensa tukeminen sekä emotionaalisesti että kognitiivisesti oli usein vaihtelevaa; joskus kaikkia perheenjäseniä ei huomioitu yhtä aktiivisesti eikä reagoiti toisia kohtaan ollut asianmukaista tai tasavertaista. Perheenjäsenten yhteistoiminta puolestaan vaihteli siten, että toisinaan he keskustelivat yhdessä ja

toisinaan joku/jotkut perheenjäsenistä jäivät keskustelun ulkopuolelle. Usein tehtävää aloitettaessa perheenjäsenet tekivät tehtävää yhdessä, mutta tehtävän edetessä yhteistoiminta vaihteli yhä enemmän. Usein vanhempi tai vanhemmat pyrkivät ottamaan vastuun tehtävän tekemisestä niin, etteivät riittävästi huomioineet lapsia ja heidän mielipiteitään, etenkin jos lapsi/lapset olivat hyvin nuoria. Vanhemmat eivät useinkaan motivoineet nuorempaa lasta osallistumaan tai pyrkineet selittämään hänelle vaikeilta tuntuvia kysymyksiä. Se, että perheenjäsenten yhdessä toimiminen on varsin vähäistä tässä tutkimuksessa, saattaa kertoa siitä, että perheenjäsenillä on nykyään yhä vähemmän aikaa tehdä asioita yhdessä ja yhteistoiminta voi tämän takia tuntua hankalalta.

Perheen vuorovaikutustyyli vaihteli enimmäkseen tasapainoisen, vanhempien/vanhemman määräävän tai perheenjäsenten kilpailevan vuorovaikutuksen välillä. Useimmissa tilanteissa perheenjäsenten välinen vuorovaikutus alkoi tasapainoisena ja vastavuoroisena, mutta tehtävän edetessä vuorovaikutustyyli muuttui vaihtelevammaksi, jolloin vanhemmat pyrkivät hallitsemaan tilannetta enemmän ja vuorovaikutus muuttui tehtävään suuntautuneemmaksi. Vuorovaikutus saattoi myös ”herpaantua” tehtävän edetessä, jolloin kaikki perheenjäsenet yrittivät olla äänessä ja vuorovaikutus muuttui sekavaksi ja kaaosmaiseksi. Perheen vuorovaikutusilmapiiri oli enimmäkseen myönteinen: sovinnollinen, osallistuva ja tunteiltaan neutraali. Perheet vaikuttivat useimmin aikuiskeskeisiltä kuin lapsikeskeisiltä. Perheenjäsenet arvioivat perheilmapiiriä siten, että äitien mielestä se oli selvimmin epätasapainoinen ja heikosti hallittu, isien mielestä perheilmapiiri ei ollut kovin osallistuva. Äitien ja isien arvioissa ei ollut eroja. Lapset arvioivat perheilmapiiriään pääasiassa myönteisesti.

Tämän tutkimuksen perusteella näyttäisi siltä, että yhteydet eri informanttien ja menetelmien välillä eivät ole kovinkaan samansuuntaisia. Saadut tulokset tukevat aikaisempia tutkimuksia, joissa eri informanttien sekä eri menetelmien väliset yhteydet ovat olleet vain vähäisiä tai korkeintaan keskinkertaisia (Callan & Noller, 1986; Hannum & Mayer, 1984; Jessop, 1981; Noller & Callan, 1986; 1988; Oliveri & Reiss, 1984; Sigafos ym., 1985; Sullaway & Christensen, 1983). Heikkoihin yhteyksiin voi olla monia syitä. Aikaisempien tutkimusten mukaan syynä on usein käytettyjen menetelmien ja näkökulmien erilaisuus (Oliveri & Reiss, 1984; Olson, 1985; Sigafos ym., 1985). Tässä tutkimuksessa käytettiin kolmea eri menetelmää; yhtä

havainnointimenetelmää sekä kahta erityyppistä kyselyä. Nämä menetelmät olivat tutkimusasetelmiltaan ja -konteksteiltaan erilaisia. Näkökulmia oli myös kolme; tutkijan, vanhempien ja lasten näkökulma. Vanhemmat ja lapset arvioivat itse, oman kokemuksensa pohjalta perhettään, kun taas tutkija havainnoi ulkopuolisena perheen konkreettista käyttäytymistä käyttäen valmista arviointiasteikkoa. Montgomery (1988) on todennut, että ulkopuolisen havainnoijan on vaikea tavoittaa sitä subjektiivista merkitystä, mikä vuorovaikutuksella on perheenjäsenille, jolloin hän helpommin tarttuu siihen, mikä vuorovaikutuksessa on tavanomaista. Tässä tutkimuksessa osoitettiin vaikeaksi tavoittaa lyhyen havainnoinnin aikana tiettyjä perhevuorovaikutuksen tunne vivahteita, kuten tunne kylmyyttä tai välinpitämättömyyttä. Ärtynisyys oli puolestaan helpommin havaittavissa, mikä saattoi osaltaan johtua perhetilanteeseen tarkoitettujen tehtävien luonteesta. Sen tarkoituksena oli herättää erimielisyyttä, minkä seurauksena ärtynisyys tuli helpommin esille. Yhtenä syynä heikkoihin yhteyksiin liittyen Oliveri ja Reiss (1984) ovat tuoneet esiin mitattavien käsitteiden erilaisuuden eri menetelmien välillä. Tämä huomioiden tässä tutkimuksessa pyrittiin saamaan käsitteet mahdollisimman yhteneväisiksi eri menetelmien välillä. Heikot yhteydet voivat kertoa myös todellisista eroavaisuuksista eli tutkija todella näkee tilanteen toisin kuin perheenjäsenet sen kokevat. Edellisistä syistä huolimatta merkitseviä yhteyksiä erityyppisten menetelmien ja eri näkökulmien välillä on löytynyt. Stevenson-Hinden ja Akisterin (1995) mukaan mitattavat käsitteet eri menetelmien välillä tulee olla samoja riittävien yhteyksien löytämiseksi. Beavers ja Hampton (1990) puolestaan selittävät merkitseviä yhteyksiä sillä, että eri menetelmiä tulee kehittää samalta pohjalta kliinisesti ja mahdollisimman tarkasti määriteltyihin havainnointeihin perustuen. Menetelmien kehittäminen pelkästään teoreettiselta pohjalta ei ole riittävää.

Tutkijan havaintojen ja lasten arvioiden väliset yhteydet olivat poikkeavia verrattuna muihin yhteyksiin. Tämä johti tarkasteluihin lapsille tarkoitettujen kyselymenetelmien käyttökelpoisuudesta. Kyselyssä oleva vastausasteikko on saattanut harhauttaa pienimpiä vastaajia, koska pienet numerot ovat tarkoittaneet "parasta" vaihtoehtoa (1 = täysin), kun taas suuret numerot "vähiten toivottavaa" vaihtoehtoa (4 = vain vähän, 5 = ei ollenkaan). Osa lapsista täytti kyselyn kotona (40 %), osa puolestaan laboratoriossa tutkimuskerralla (60 %), minkä mahdollisia vaikutuksia selvitet-

tiin, mutta merkitseviä eroja ryhmien välillä ei löytynyt. Myös tutkijan läsnäolo lapsen tehdessä kyselyä (lapsen täytyi sanoa/näyttää tutkijalle oikea vaihtoehto) on saattanut vaikuttaa siihen, minkä adjektiivin lapsi on antanut vastaukseksi. Lisäksi nuorimmille lapsille jotkut adjektiivit ovat saattaneet olla liian vaikeita eivätkä he välttämättä ole ymmärtäneet oikein niiden merkitystä. Tämän takia tutkijan havaintojen ja lasten perheilmapiiriarvioiden välisiä yhteyksiä tarkasteltiin myös osittaiskorrelaation avulla poistamalla lapsen iän vaikutus. Tämä ei kuitenkaan tuonut muutosta ristiriitaisiin yhteyksiin.

Eräänä selityksenä tutkijan ja lasten välisille ristiriitaisille yhteyksille voisi olla sosiaalisen suotavuuden vaikutus vanhempiin, johon myös aikaisemmissa tutkimuksissa on viitattu (Jessop, 1981; Sullaway & Christensen, 1983). Esimerkiksi “menevät”, urasuuntautuneet ja korkeasti koulutetut vanhemmat tietävät, miten tulee käyttäytyä tietynlaisessa tilanteessa, jolloin ulkopuoliselle luodaan kuva yhdessä toimivasta perheestä, tasapainoisesta vuorovaikutuksesta ja sovinnollisesta ilmapiiristä. Perheen arkipäivässä vuorovaikutus on kuitenkin erilaista, mikä tulee esiin siinä, että lapsi arvioi perheilmapiiriä välinpitämättömäksi. Olisikin mielenkiintoista selvittää, miten vanhempien koulutus ja sosiaalinen asema on yhteydessä tutkijan havaintoihin sekä lasten arvioihin ja löytyisikö mahdollisesti vahvistusta edellisen kaltaiselle oletukselle.

Vanhemmille tarkoitettu kysely oli erityyppinen kuin lapsille tarkoitettu kysely ja lisäksi lapsista poiketen vanhemmat täyttivät sen itsenäisesti. Vanhempien kohdalla on vielä huomioitava se seikka, että he täyttivät kyselyn eri ajankohtana; toinen vanhemmista täytti sen kaksi vuotta aikaisemmin. Tällä voi olla vaikutusta yhteyksiin niin lasten arvioiden kuin tutkijan havaintojenkin kanssa. Ajallisen eron mahdollista vaikutusta saatuihin yhteyksiin ei tässä tutkimuksessa sen tarkemmin selvitetty. Tutkimusta varten kehitetty havainnointimenetelmä osoittautui puolestaan toimivaksi. Joskus perhetilanne saattoi kuitenkin vaikuttaa moniselitteiseltä ja vaihtelevalta, jolloin havaintojen sijoittaminen yhden vaihtoehdon alle tuntui vaikealta. Asia ratkaistiin hyväksymällä useamman vaihtoehdon kirjaaminen ja neuvottelemalla muiden havainnoijien kanssa tilanteesta.

Tutkittavat perheenjäsenet olivat tietoisia siitä, että heitä tullaan videoimaan vieraassa ympäristössä. Tällä oli vaikutusta käyttäytymiseen ja vuorovaikutukseen, koska kysymys ei ollut aidosta vaan keinotekoisesta tilanteesta. Tämä oli otettava huomioon myös havaintoja tehdessä, vaikkakin tilanne oli kaikille samanlainen. Tilanteen outous ja jännittävyys vaikutti useisiin perheisiin, etenkin tilanteen alussa. Tämä tuotti hankaluuksia havainnoitaessa mm. perheen vuorovaikutusilmapiirin väkinäisyyttä. Perheenjäsenten tietoisuus siitä, että heitä kuvataan, toi väistämättä tiettyä väkinäisyyttä vuorovaikutukseen. Myös vuorovaikutusilmapiirin tunnekylmyys oli odotettua yleisempää (noin viidenneksessä perheistä havainnoitiin tunnekylmä vuorovaikutusilmapiiri). Vuorovaikutuksen lämpimyys ja myönteisten tunteiden esille tuominen oli harvinaista ja vuorovaikutusilmapiiri oli useimmiten neutraali. Tähän on voinut vaikuttaa juuri perhevuorovaikutustilanteen keinotekoisuus, mistä johtuen perheenjäsenet eivät olleet vapautuneita, heidän tunteensa olivat estyneet ja he keskittyivät pääasiassa tehtävästä suoriutumiseen. Edelliseen liittyen herääkin kysymys tämännäyttyypisten menetelmien ekologisesta validiteetista eli paljonko havainnoitu perhevuorovaikutustilanne todella kertoo perheestä. Perhevuorovaikutuksen havainnointiahan käytetään yleisesti tutkimusmenetelmänä perhediagnosticskassa perheen tilannetta arvioitaessa. Saatujen tulosten perusteella näyttäisi siltä, että havainnoinnin pohjalta tehdyissä tulkinnoissa tulisi olla varovainen yleistettäessä niitä tutkimustilanteen ulkopuolelle.

Tämä tutkimus perustui pääasiassa korrelaatiotarkasteluihin, joten päätelmiä syy-yhteyksistä ei tämän tutkimuksen perusteella voi juuri tehdä. Perheestä kerättiin tietoa erityyppisiä menetelmiä yhdistäen. Lisäksi kehiteltiin perhevuorovaikutuksen havainnointiin tarkoitettu käyttökelpoinen menetelmä sekä tutkittiin nelihenkisen perheen vuorovaikutusta ja ilmapiiriä normaaliväestössä. Perheen vuorovaikutusta ja ilmapiiriä on aikaisemmin tutkittu lähinnä erilaisissa ongelmaperheissä. Tarve tämännäyttyypiselle tutkimukselle on selvä, koska eri menetelmien välisen yhteneväisyyden tutkiminen on ollut vähäistä (Comunian, 1996; Slee, 1996; Surra & Ridley, 1991). Jatkossa haasteena onkin kehittää erityyppisiä menetelmiä mahdollisimman yhteneväisiksi ja toimiviksi, jolloin saataisiin entistä monipuolisempaa ja luotettavampaa tietoa perheestä.

LÄHTEET

- Allen, J. P., Hauser, S. T., Bell, K. L., & O'Connor, T. G. (1994). Longitudinal assessment of autonomy and relatedness in adolescent-family interactions as predictors of adolescent ego development and self-esteem. Child Development 65, 179-194.
- Aunola, K. (1997). Perheen vuorovaikutusilmaston yhteys lasten ajattelu- ja toimintastrategioihin peruskoulun ensimmäisellä luokalla. Helsingin yliopisto. Psykologian laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Beavers, W.R., & Hampton, R.B. (1990). Successful families: assessment and intervention. New York: W.W. Norton.
- Callan, V.J., & Noller, P. (1986). Perceptions of communicative relationships in families with adolescents. Journal of Marriage and Family 48, 813-829.
- Colby, A., & Kohlberg, L. (1987). The measurement of moral judgement. Vol. 1. Theoretical foundations and research. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comunian, A. L. (1996). The relation between observed and perceived family structures: an integrative model. Psychological Reports 78, 67-75.
- Cox, M. J., & Paley, B. (1997). Families as systems. Annual Review of Psychology 48, 243-267.
- Grotevant, H.D., & Carlson, C. (1987). Family interaction coding systems: a descriptive review. Family Process 26, 49-74.
- Hannum, J. W., & Mayer, J. M. (1984). Validation of two family assessment approaches. Journal of Marriage and Family 46, 741-748.
- Hansson, K. (1989). Psykologi i tillämpning. Forskningsrapport från institutionen för tillämpad psykologi. Lunds Universitet.
- Hansson, K., & Cederblad, M. (1989). Familjediagnostik. Utprovning av olika skattningsskalor för familjediagnostik. Del 2. Fokus 3, 150-161.
- Hansson, K., & Wirtberg, I. (1995). Familjen sedd från manligt och kvinnligt perspektiv. Tillämpning av ett självsvarsformulär av B. & R. Moos. Nordisk Psykologi 47, 45-60.

Hauser, S. T., Powers, S. I., & Noam, G. G. (1991). Adolescents and their families. Paths of ego-development. New York: The Free Press.

Jessop, D.J. (1981). Family relationships as viewed by parents and adolescents: a specification. Journal of Marriage and the Family 43, 95-107.

Kettunen, N., & Krats, S. (1996). Parisuhteen laadun ja perheilmapiirin yhteys lastenkasvatuskäytäntöihin. Jyväskylän yliopisto. Psykologian laitos. Progradu tutkielma.

Kirwil, L. (1993). Child and parent perceptions of family climate in early and mid-adolescence. Polish Psychological Bulletin 24, 219-230.

Kochanska, G., Kuczynski, L., & Radke-Yarrow, M. (1989). Correspondence between mothers self-reported and observed child-rearing practices. Child Development 60, 56-63.

Laakso, M-L. (1993). Vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksen tutkimusmenetelmistä. NMI-Bulletin 3, 2-11.

Luolaja, J. (1978). Perheen kommunikaatioilmasto. Ilmastotutkimuksen kehittyminen ja uusi sovellutuskokeilu. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja, 201.

Maccoby, E.E., & Martin, J.A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. Teoksessa P.H. Mussen (toim.) Handbook of child psychology. Vol.4 (s.1-101). New York: Wiley.

Margalit, M., & Eysenck, S. (1990). Prediction of coherence in adolescence: gender differences in social skills, personality and family climate. Journal of Research in Personality 24, 510-521.

Montgomery, B. M. (1988). Quality communication in personal relationships. Teoksessa S. W. Duck, D. F. Hay, S. E. Hobfoll, W. Ickes & B. Montgomery (toim.) Handbook of personal relationships: theory, research and interventions (s. 343-359). Chichester: Wiley.

Moos, R. H. (1974). Systems for assessment and qualification of human environments: an overview. Teoksessa R. H. Moos & M. P. Insel (toim.) Issues in social ecology: human milieus (s. 5-28). Palo Alto: National Press.

Moos, R. H., & Moos, B. S. (1981). Family environment scale: manual. Palo Alto: Consulting Psychologist Press.

Noller, P., & Callan, V. J. (1986). Adolescent and parent perceptions of family cohesion and adaptability. Journal of Adolescence 9, 97-106.

Noller, P., & Callan, V. J. (1988). Understanding parent-adolescent interaction: perceptions of family members and outsiders. Developmental Psychology 24, 707-714.

Oliveri, M. E., & Reiss, D. (1984). Family concepts and their measurement: things are seldom what they seem. Family Process 23, 33-48.

Olson, D. H. (1985). Commentary: struggling with congruence across theoretical models and methods. Family Process 24, 203-207.

Pulkkinen, L. (1996). Kasvaminen aikuiseksi. Teoksessa L. Pulkkinen (toim.) Lapsesta aikuiseksi (s. 14-28). Jyväskylä: Atena.

Sigafoos, A., & Reiss, D. (1985). Rejoinder: counterperspectives on family measurement: clarifying the pragmatic interpretation of research methods. Family Process 24, 207-211.

Sigafoos, A., Reiss, D., Rich, J., & Douglas, E. (1985). Pragmatics in the measurement of family functioning: an interpretive framework for methodology. Family Process 24, 189-202.

Slee, P. T. (1996). Family climate and behavior in families with conduct disordered children. Child Psychiatry and Human Development 26, 255-265.

Stevenson-Hinde, J., & Akister, J. (1995). The McMaster model of family functioning: observer and parental ratings in a nonclinical sample. Family Process 34, 337-347.

Sullaway, M., & Christensen, A. (1983). Couples and families as participants observers of their interaction. Teoksessa J. P. Vincent (toim.) Advances in family intervention, assessment and theory. Vol 3 (s. 119-160). Greenwich, CT: JAI Press.

Surra, C. A., & Ridley, C. A. (1991). Multiple perspectives on interaction: participants, peers and observers. Teoksessa B. M. Montgomery & S. W. Duck (toim.) Studying interpersonal interaction (s. 35-55).

Vuchinich, S., Vuchinich, R., & Coughlin, C. (1992). Family talk and parent-child relationships: towards integrating deductive and inductive paradigms. Merrill-Palmer Quarterly 38, 69-93.

LIITE 1. Vanhempien perheilmapiirilomake (Hansson, 1989)

Millaisena pidät tämänhetkisen perheesi ilmapiiriä ja tunnelmaa?

Alleiviivaa ne sanat, jotka mielestäsi parhaiten kuvaavat perhettäsi (ainakin 15 sanaa).

Miellyttävä	Odotteleva	Hienotunteinen
Järjestynyt	Hajanainen	Passiivinen
Hyvä	Epätoverillinen	Sulkeutunut
Ärtynyt	Lapsellinen	Suvaitseva
Aikuismainen	Luonnollinen	Tylsä
Tahdoton	Juhlallinen	Tyytymätön
Hämmäntynyt	Osallistuva	Luonnoton
Pelokas	Järkevä	Moittiva
Toverillinen	Onnellinen	Kriittinen
Ystävällinen	Raskas	Lämmin
Itsenäinen	Rauhaton	Turvallinen
Alakuloinen	Voimakas	Helppo
Villi	Kiireinen	Työteliäs
Hermostunut	Huono	Asiallinen
Läheinen	Räjähdyssaltis	Leikkisä
Kylmä	Mielekäs	Kova
Vakaa	Epävarma	Sopuisa
Tarkoitukseton	Epävakaa	Solidaarinen
Epäonnistunut	Sotkuinen	Eloisa
Varma	Aktiivinen	Rauhallinen
Herkkä	Ankea	Rakastava
Kehuva	Epämiellyttävä	Estävä
Varovainen	Avoin	Salliva
Kypsä	Häikäilemätön	Keveä
Tärkeä	Välinpitämätön	Epäluuloinen
Välitön	Suvaitsematon	Persoonallinen
Nöyrä	Tunteeton	Jännittynyt
Pehmeä	Teennäinen	
Aggressiivinen	Persoonaton	

Jos mieleesi tulee muita sanoja, jotka voisivat kuvata sinun perhettäsi, voit kirjoittaa ne tähän:
